

PRIEŠLĒKTUVINĖS APSAUGOS RINKTINĖ 1935–1940 M.

Edvinas VAIDOTAS
Vytauto Didžiojo karo muziejus

ĮVADAS

Pirmojo pasaulinio karo metu susiformavo nauja kariuomenės rūšis – aviacija. Iš pradžių tai nebuvo grėsmingas ginklas, nes daugiausia atlikdavo tik priešo pajėgų ir pozicijų žvalgybą, tačiau jau Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje sugebėjo bombarduoti jo kariuomenę ir naikinti lėktuvus, todėl buvo susirūpinta oro erdvės gynyba. XX a. trečiajame dešimtmetyje aviacija pradėjo sparčiai tobulėti. Specialistai ėmė į ją žiūrėti kaip į vieną reikšmingiausių ginklų, kuris turėjo lemti būsimo karo sėkmę, todėl pradėti kurti kariniai daliniai, kurie buvo apginkluojami specialiaja ginkluote ir pagalbiniais prietaisais. Visa tai buvo vadinama priešlėktuvine gynyba. Priešlėktuvinė gynyba buvo naujas reiškinys, todėl šiai karybos sričiai reikėjo daug finansinių išteklių.

Lietuvos teritorijoje pirmieji priešlėktuviniai daliniai pradėti kurti dar tebevykstant Pirmojo pasaulinio karo mūšiams, kai Kauno tvirtovės baterijose ant specialių stovų, pritaikytų šaudyti į oro taikinius, buvo įrengti lauko pabūklai¹. Tiesa, carinės armijos artilerija į vokiečių lėktuvus ir dirizablius šaudė nesėkmingai. Specializuoti priešlėktuviniai daliniai buvo kuriami ir atkūrus Lietuvos valstybę. 1932 m. buvo suburta pirmoji priešlėktuvinė kuopa, o 1935 m. – Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė (PAR).

Su priešlėktuvinės apsaugos tema susijusi istoriografija nėra gausi. Bene daugiausia dėmesio iki šiol yra sulaukusios Nepriklausomybės kovos, kurios išsamiai pristatytos Kazio Ališausko², Antano Rukšos³, Vytauto Lesčiaus⁴ darbuose. Taip pat nuosekliai tirta bendra Lietuvos kariuomenės istorija. Kalbant apie atskirų dalinių istorijos tyrimus galima išskirti Gintauto Sur-

¹ **Pociūnas A.**, *Kauno tvirtovės gynyba 1915 metais*, Vilnius, 2008, 186 p.

² **Ališauskas K.**, *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1919*, I t., Čikaga, 1972, 490 p.

³ **Rukša A.**, *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1919*, II ir III t., Klivlendas, 1981–1982, 619 p.

⁴ **Lesčius V.**, *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920 m.*, Vilnius, 1998, 619 p.

gailio darbus – monografiją apie Lietuvos karinį laivyną⁵ ir straipsnį apie 1-ojo pėstininkų pulko pirmuosius gyvavimo metus⁶. O Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės istorijos studijų beveik nėra. Tik vienintelis Vytenis Statkus savo knygoje⁷ atkreipia dėmesį į Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės veiklą ir apskritai į priešlėktuvinę apsaugą Lietuvoje 1935–1940 m. Tačiau šiai temai autorius skiria vos keletą puslapių. V. Statkus aptaria rinktinės struktūrą, atskirų dalinių karių skaičių, priešlėktuvinį prietaisų paskirtį, zenitinių pabūklų „Vickers-Armstrong“ pirkimo aplinkybes. Taip pat pateikia informacijos apie pasyviąją priešlėktuvinę apsaugą.

Priešlėktuvinė apsauga Lietuvoje buvo planuojama ir kuriama dar prieš atsirandant PAR. Būtent 3-ojo dešimtmečio priešlėktuvinę apsaugą yra aprašęs ir jai skyres daugiausia dėmesio Dainius Babilas, kuris savo straipsnyje aptaria Kauno miesto priešlėktuvinės gynybos 1926–1928 m. planus⁸. Šiame darbe autorius pažymi, kad Kauno gynybos plane buvo numatyta panaudoti zenitinius pabūklus, tačiau pastebėta, kad jie neturi reikalingų priedų. Naujų zenitinių pabūklų nusipirkti nepavyko, todėl pagrindiniu veiksniu organizuojant gynybą nuo priešo aviacijos antpuolių turėjo tapti sava aviacija – lauko artilerija, pastatyta ant specialių stovų, ir sunkieji kulkosvaidžiai. Tačiau šio plano įgyvendinti nepavyko, todėl Kauno gynybai buvo numatyta panaudoti tik savo aviaciją.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti PAR raidą 1935–1940 m., pateikti skaitytojui apie šį karinį dalinį iki šiol mažai žinomų faktų. Kad tai galima būtų padaryti, reikia: 1. aptarti priešlėktuvinės apsaugos reikšmę Europoje tarpukariu, įvertinant jos aviacijos raidą; 2. išanalizuoti priešlėktuvinės apsaugos kūrimo Lietuvoje priežastis ir aplinkybes; 3. aptarti PAR raidą XX a. ketvirtąjį dešimtmečio antroje pusėje analizuojant jos struktūrą, karių skaičių, ginkluotę, aprūpinimą; 4. įvertinti PAR karių pasirengimą.

Didžiąją dalį šiame darbe panaudotų šaltinių sudaro Lietuvos centriniame valstybės archyvo 1324 fonde saugomi dokumentai apie Priešlėktuvinės apsaugos rinktinę ir jos raidą: įsakymai Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vado įsakymai, raportai, pranešimai, protokolai, prašymai ir kiti dokumentai. Antroji šaltinių dalis – įvairūs spaudiniai: dokumentai (kariuomenės vado įsakymai, įsakymai kariuomenei), spauda (*Karys*, *Mūsų žinynas*, *Lietuvos sparnai*) ir atsiminimai. Remiantis šiais šaltiniais su-

⁵ **Surgailis G.**, *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*, Vilnius, 2003, 207 p.

⁶ **Surgailis G.**, 1-ojo pėstininkų pulko pirmieji gyvavimo metai, *Karo archyvas*, XXIII t., Vilnius, 2008, 368 p.

⁷ **Statkus V.**, *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940*, Čikaga, 1986, 1040 p.

⁸ **Babilas D.**, Priešlėktuvinės Kauno gynybos planai 1926–1928 m., *Kauno istorijos metraštis*, 5 t., Vilnius, 2004, 356 p.

rinkta daug papildomos informacijos, kuri padėjo įsivaizduoti kasdienį karių gyvenimą, mokymą, atskleisti visuomenės požiūrį į priešlėktuvinę apsaugą.

1. AVIACIJOS GRĖSMĖ IR PRIEŠLĖKTUVINĖ APSAUGOS ORGANIZAVIMAS

Pirmojo pasaulinio karo metu lėktuvai neskraidydavo aukštai. Paprastai jie pakildavo į 1–2 km aukštį, greitis buvo ne didesnis kaip 200 km/h. Ore dažnai vykdavo oro mūšiai, geriausia priemonė apsiginti nuo lėktuvų antskrydžių buvo naikintuvai, nes artilerija nebuvo pritaikyta šaudyti į oro taikinius, todėl retai į juos pataikydavo. Priešlėktuvinei gynybai vykdyti ir stebėti specialių prietaisų nebuvo, teko viską spėti: lėktuvo skrydžio aukštį ir greitį, kryptį, kiek laiko skries sviedinys iki oro taikinio, kokį degtuvą reikia pasirinkti. Šiuos spėjamus rodiklius reikėjo greitai įvertinti ir pagal juos sureguliuoti pabūklus. Aišku, šaudant pagal tokius duomenis buvo sunku pataikyti. Po Pirmojo pasaulinio karo gaminami lėktuvai jau buvo pranašesni, tačiau nesnaudė ir praėjusio karo pamokyti artileristai. Buvo atliekami bandymai, tobulinama ginkluotė tol, kol pavyko sukurti gerai vertinamas priešlėktuvinės šaudymo priemonės – zenitinius pabūklus ir pagalbinius prietaisus. Nors naujieji priešlėktuviniai ginklai buvo gana geri ir tikslūs, iš jų šaudantiems kariams pritrūkdavo laiko tinkamai atlikti užduotis. Ketvirtajame dešimtmetyje lėktuvai skraidydavo apie 400 km/h greičiu, todėl šaudymo ruožė išbūdavo nuo kelių iki keliasdešimties sekundžių. Per šį laiką reikėjo spėti pasirengti šauti, nusitaikyti ir numušti oro taikinį.

Aviacija naudota jau ne tik kaip pagalbinė karo priemonė, bet ir kaip jėga, galinti savarankiškai atlikti svarbius kautynių uždavinius. Tai gana vaizdžiai parodė Etiopijos–Italijos, Ispanijos pilietinio ir Japonijos–Kinijos karų patirtis. Šiuose konfliktuose aviacija galėjo veikti savarankiškai puldama fronte ir prieš užnugaryje svarbius pastatus, kaudamasi su prieš lėktuvais arba tiesiog padėdama kitoms ginklų rūšims vykdyti jų užduotis⁹. Lėktuvų pavojus buvo dvejopas: 1) karo aviacija atakuodavo prieš kariuomenę bombomis ir kulkosvaizdžių ugnimi, 2) žvalgydavo ir fotografuodavo prieš pajėgas ir pozicijas. Tiek atakuojant bombomis, kulkosvaizdžių ugnimi, tiek žvalgant ir fotografuojant buvo siekiama to paties tikslo – kuo daugiau padaryti materialinių ir moralinių nuostolių ir sunaikinti gyvosios jėgos. Bombonešiai mėtydavo brizantines (ardomasias), padegamasias arba chemines (užtaisytas nuodingosiomis cheminėmis medžiagomis) bombas. Brizantinė-

⁹ **Baipšys J. kpt.**, Bombardavimas naktį, *Karys*, 1935, Nr. 38, p. 888.

mis bombomis buvo naikinamos karo priemonės, kariuomenės sandėliai, geležinkelio stotys, tiltai, svarbūs kelių ir susisiekimo linijų mazgai, gyvoji kariuomenės jėga, padegamosiomis – padegamos kariuomenės stovyklos, sandėliai, karinės pramonės įmonės ir kiti objektai, nuodingosiomis dujomis – užnuodijami priešo kariai ir puolamų miestų gyventojai, kariuomenės buvimo vietos, maisto sandėliai, kiti svarbūs kariuomenės objektai¹⁰.

Prieš masinį lėktuvų antpuolį dažniausiai pavieniai lėktuvai atlikdavo taikinių ir jų prieigų žvalgybą. Tokios žvalgybos tikslas – aptikti priešlėktuvinės apsaugos ugnies priemones. Šių žvalgomųjų lėktuvų apšaudymas galėjo padėti priešui organizuoti aviacijos puolimą. Todėl šaudyti į žvalgybos lėktuvus buvo draudžiama. Ugnį galėjo įsakyti paleisti tik karininkas arba liktinis puskarininkis. Tačiau prieš lėktuvai, puolantys sunkiųjų kulkosvaidžių ugnimi arba mėtantys bombas, buvo apšaudomi nelaukiant jokio įsakymo. Mažus taikinius lėktuvai puldavo pikiruodami (smigdami iš didelio aukščio), todėl kovoti su jais buvo galima tik saugomame plote arba šalia jo išdėstytų sunkiųjų kulkosvaidžių ugnimi. Kulkosvaidžiai galėjo būti statomi ant namų ir net kartais ant tiltų. Kadangi pikiruojantys lėktuvai dažniausiai nenusileisdavo žemiau kaip 500 m, šautuvų ugnis nebūdavo pakankamai taikli. Tik laiku pastebėjus lėktuvų ataką galima buvo spėti juos taikliau apšaudyti. Siekdami didesnio netikėtumo ir partirti mažiau nuostolių, žemai skrendančių lėktuvų pilotai dažniausiai pasinaudodavo įvairiomis priedangomis: miškais, krūmais, gyvenamaisiais objektais, vietovės ypatumais, ypač skardžiais ir upių slėniais. Apsaugoti veikiančią kariuomenę, pramonės įmones, geležinkelių transportą, svarbius karo įrenginius ir didelius gyvenamuosius punktus, turinčius politinę ir ekonominę reikšmę, galėjo tik priešlėktuvinė apsauga. Todėl priešlėktuvinės apsaugos daliniams buvo keliami šie uždaviniai: neleisti svetimiems lėktuvams įskristi į ginamą teritoriją, kad jie negalėtų žvalgyti ir bombarduoti svarbesnių punktų krašto gilumoje, kartu visomis turimomis priešlėktuvinės apsaugos priemonėmis kovoti su jau valstybės sieną perskridusiais priešo orlaiviais, trukdyti jiems veikti.

Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos valstybės pagrindiniu priešu buvo laikoma Lenkija, todėl trumpai apžvelgsime šios šalies karo aviacijos laimėjimus. Iki 1938 m. lenkai skyrė nedaug dėmesio savo aviacijai, todėl jų oro pajėgos nebuvo grėsmingos. Pagrindinėse dirbtuvėse PZL (*Państwowe Zakłady Lotnicze*) buvo gaminami naikintuvai PZL P7 ir PZL P11c. Šie naikintuvai, kurių didžiausias greitis buvo apie 390 km/h, pirmuosius skrydžius atliko 1930–1931 m. 1938 m. lenkų aviaciją labai sustiprino vidutinis bombonešis PZL 37 *Łoś* ir lengvasis bombonešis PZL 23 *Karaś*.

¹⁰ B. D., Saugokimės prieš lėktuvų, *Karys*, 1933, Nr. 21, p. 420.

Minėti naikintuvai ir bombonešiai pakildavo į 9 km aukštį. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lenkija turėjo daugiau kaip 400 karo lėktuvų, jie sudarė šešis aviacijos pulkus, kurie divizionais buvo dislokuoti netoli Varšuvos, Krokuvos, Poznanės, Torunės, Lydos, Vilniaus ir Lvovo.

2. PRIEŠLĖKTUVINĖ APSAUGA KARIUOMENĖS PLĖTROS PLANUOSE

Nors po Nepriklausomybės kovų Lietuvos santykiai su kaimynais buvo įtempti, Lietuvos krašto apsaugos ministerijos (KAM) biudžetas 1934 m. siekė tik 52 000 000 Lt (t. y. 20,81% BVP). 1935 m., pradėjus kariuomenę modernizuoti, KAM biudžetas padidėjo iki 69 456 000 Lt (25,81%)¹¹. Bet vadovybė neturėjo patvirtintų planų, kaip tobulinti kariuomenę ir panaudoti lėšas. Reformų būtinumą suprato ir naujasis kariuomenės vadas gen. št. plk. ltn. Stasys Raštikis. Taigi, siekiant pertvarkyti ir sustiprinti Lietuvos kariuomenę, reikėjo parengti atitinkamą planą ir kitus paprastai kartu su juo teikiamus dokumentus, kuriuose būtų išanalizuota esama situacija ir pateikti siūlymai, ką ir kaip tikslinga daryti. Nors įvairių to meto veikėjų atsiminimuose vyrauja nuomonė, kad tokios pertvarkos plano sumanytojas ir vykdytojas buvo gen. št. plk. ltn. S. Raštikis, iš tikrųjų reformas atlikti sumanė buvęs Generalinio štabo viršininkas plk. Kazys Škirpa. Jis buvo vienas iš tų žmonių, kurių veikla ir pastangos paspartino Lietuvos kariuomenės kūrimo ir reorganizavimo darbus¹². Plk. K. Škirpa savo siūlymus išdėstė 1934 m. lapkričio 6 d. laiške „Expose Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizacijos klausimu“, kuris buvo skirtas gen. št. plk. ltn. S. Raštikiui¹³.

Rengdamas kariuomenės pertvarkos projektą gen. št. plk. ltn. S. Raštikis žinojo apie ribotus valstybės piniginius išteklius ir beveik visus naujus sumanymus grindė minimaliu finansavimu. Tačiau ir tos kuklios lėšos, kurių reikėjo pertvarkymams įgyvendinti, valstybei reišė dideles išlaidas. Vis dėlto jam pavyko įtikinti, kad tai būtina, Prezidentą ir Vyriausybę, kuri kariuomenės nepaprastosioms išlaidoms skyrė 175 mln. litų – po 25 mln. kasmet¹⁴. Gavus finansinių išteklių, per gana trumpą laiką kariai buvo aprenkti naujomis uni-

¹¹ **Statkus V.**, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., p. 391.

¹² **Vaičėnionis J.**, Lietuvos kariuomenės modernizavimas (1926–1939), *Darbai ir dienos*, 21 t., Kaunas, 2000, p. 164.

¹³ **Vaičėnionis J.**, Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos kariuomenės vystymo planas, f. 384, ap. 3, b. 446, KAM operacijų skyrius, *Karo archyvas XXII t.*, Kaunas, 2007, 434 p.

¹⁴ **Vaičėnionis J.**, Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos kariuomenės vystymo planas, *ten pat*, *Karo archyvas XXII t.*, p. 315.

formomis. Buvo suvienodinta ir atnaujinta sausumos pajėgų lengvoji ginkluotė, įsigyta naujos šarvuotos technikos, toliau konstruojami lietuviški lėktuvai, tobulinama artilerija, susirūpinta priešlėktuvine apsauga, iš esmės pertvarkyti mobilizacijos planai. 1935 m. kariuomenė vėl buvo padidinta. Atkurti 3-iasis ir 6-asis pėstininkų, 1-asis artilerijos ir 3-iasis dragūnų „Geležinio Vilko“ pulkai. 1935–1936 m. sudaryta Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, Raitosios artilerijos grupė¹⁵. Numatyta apriboti degalų atsargas ir motorizuoti kariuomenę tiek, kiek leidžia sąlygos. Daugumai susikaupusių problemų spręsti gen. št. plk. ltn. S. Raštikis siūlė trūkstamus ir reikalingiausius ginklus pirkti, saviems šaudmenims ir lengviesiems ginklams gaminti įsteigti dirbtuves Linkaičiuose, artileriją būtinai suvienodinti, o seną ir netinkamą ginkluotę parduoti. Lietuvos kariuomenės modernizavimas buvo tęsiamas iki pat sovietinės okupacijos.

Plk. K. Škirpa savo plane siūlė pirmajame reformų etape 1936–1938 m. įsigyti pabūklų vienai priešlėktuvinei artilerijos grupei, taip pat priešlėktuvinį ir prieššarvinių („prieššarvuotinių“) kulkosvaidžių vienai divizijai apginkluoti. „Ir jeigu visa tai būtų nupirkta, priešorlaivinę artilerijos grupę išskirti iš mišraus artilerijos pulko į savarankišką, atskirą priešorlaivinę artilerijos grupę, kurios mobilizacijos planuose numatyti jos išplėtimą į priešorlaivinį artilerijos pulką, laikinai iš 8-ių grupių.“¹⁶ O antrame reformos etape planuota įsigyti priešlėktuvinį ir prieššarvinių kulkosvaidžių dar vienai divizijai sustiprinti. 1942–1944 m. plk. K. Škirpa patarė įsigyti pabūklų vienai priešlėktuvinei artilerijos grupei, priešlėktuvinį ir prieššarvinių kulkosvaidžių – vienai divizijai.

3. PRIEŠLĖKTUVINĖS APSAUGOS KŪRIMAS LIETUVOJE

Lietuvos krašto apsaugos ministerijos vadovybė, gerai suprasdama, kad karo atveju aviacijos ir cheminio ginklo pavojus bus vienodai svarbus kariuomenei ir visiems žmonėms, ėmėsi tvarkyti priešlėktuvinę ir priešdujinę krašto gyventojų apsaugą valstybės mastu. Krašto apsaugos ministrui pasiūlius, Ministrų Kabinetas nutarė įsteigti vadovaujantį tarpžinybinį organą – Vyriausiąją priešlėktuvinės apsaugos tarybą. Jos paskirtis buvo krašto apsaugos ministro nurodymu organizuoti ir visame krašte tvarkyti pasyviają priešlėktuvinę ir priešdujinę gyventojų apsaugą. Į Tarybą Krašto apsaugos ministerijos buvo paskirti: gen. ltn. Vladas Nagevičius – tarybos pirmininkas, inž. plk. ltn. Antanas Gustaitis – karo aviacijos viršininkas (jo pavaduo-

¹⁵ Surgailis G., *Lietuvos kariuomenė 1918–1998 m.*, p. 24.

¹⁶ Vaičėnionis J., Dokumentai pasakoja. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas, *ten pat, Karo archyvas XXII t.*, Kaunas, 2007, p. 413.

tojas), gyd. plk. Vladas Ingelevičius – karo sanitarijos viršininko padėjėjas, inž. plk. ltn. Juozas Vėbra. Be to, į jos sudėtį buvo įtraukti Vidaus reikalų, Švietimo, Susisiekimo ministerijų atstovai – atitinkamų departamentų direktoriai, Lietuvos aeroklubo pirmininkas prof. Zigmas Žemaitis, Lietuvos šaulių sąjungos viršininkas plk. ltn. Mykolas Kalmantas¹⁷.

Lietuvos priešlėktuvinės apsaugos teisiniai pagrindai buvo sukurti 1935 m., priėmus *Istatymą apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų*¹⁸, kuris sudarė sąlygas ją plėtoti ir tobulinti. Šiuo įstatymu buvo siekiama užtikrinti Lietuvos gyventojų ir jų turto apsaugą, o žmones parengti galimiems oro antpuoliams. Jis reglamentavo tam tikros veiklos: 1) pastatų ir įrenginių pritaikymo apsaugos reikalams, 2) aprūpinimo slėptuvėmis ir dujokaukėmis, 3) savisaugos ir jos mokymosi, 4) bombardavimo žalos mažinimo, oro erdvės stebėjimo ir pavojaus garsinimo, 5) pagalbos nukentėjusiesiems, 6) pratybų rengiantis oro puolimui – tvarką. Gyvenamųjų namų, įstaigų ir įmonių apsaugą organizuoti ir ją užtikrinti įstatymo buvo įpareigoti jų savininkai. Taip pat jame buvo nurodytos gairės, kuriomis vadovaujantis turėjo būti organizuojama krašto gynyba.

Vyriausybė pradėjo organizuoti priešlėktuvinę apsaugą. Tačiau, be to, ypač svarbu buvo su aviacijos grėsmėmis supažindinti plačiąją visuomenę, nes viena kariuomenė negalėjo apsaugoti gyventojų – jie patys taip pat turėjo saugotis ir žinoti, kaip elgtis per antskrydžius. To gyventojus mokyti ėmėsi visuomeninė organizacija Lietuvos aeroklubas (LAK). Jo iniciatyva žmonės buvo rengiami galimiems aviacijos puolimams. Todėl, 1933 m. papildant Lietuvos aeroklubo įstatus, buvo suformuluoti LAK tikslai priešlėktuvinės apsaugos srityje. LAK siekė sudominti plačiąją visuomenę aeronautika, supažindinti ne tik su priešlėktuvinę apsauga, bet ir su civiline aviacija¹⁹, bendradarbiauti su Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS), kuri daug dirbo rengdama gyventojams priešcheminės apsaugos kursus. 1931 m. gruodžio 2 d. LŠS įsteigė priešdujinės apsaugos kursus, kuriuose paskaitas skaitė karininkai ir civiliai specialistai (chemikai). Tai buvo priešdujinės apsaugos populiarinimo pradžia²⁰. LAK leido specialiąją literatūrą: 1933 m. išleido brošiūrą „Ką kiekvienas turi žinoti apie priešlėktuvinę apsaugą“²¹ (70 000 egz.), 1934 m. – leidinius „Priešlėktuvinė krašto apsauga“²² (2000 egz.), „Priešlėktuvinė

¹⁷ Įsteigta Vyriausioji priešlėktuvinės apsaugos taryba, *Karys*, 1934, Nr. 47, p. 972

¹⁸ Įstatymas apsaugos nuo pavojaus iš lėktuvų, *Vyriausybės žinios*, 1935 balandžio 13 d., Nr. 479.

¹⁹ Lietuvos aeroklubas ir priešlėktuvinė apsauga, *Lietuvos sparnai*, 1935 m., Nr. 1, p. 19.

²⁰ Priešdujinės apsaugos organizavimas Lietuvoje, *Karys*, 1932, Nr. 9, p. 181.

²¹ **Pyragius J.**, Ką kiekvienas turi žinoti apie priešlėktuvinę apsaugą, Kaunas, 1933.

²² **Plašūnaitis A. V.**, Priešlėktuvinė krašto apsauga, Kaunas, 1934. 132 p.

savisauga²³, „Būsımasis karas ir aviacija“²⁴.

Vien paskaitomis ir leidiniais buvo sunku sudominti plačiąją visuomenę, todėl 1935 m. balandžio 25 d. 11 val. Žemės ūkio parodos paviljonuose buvo atidaryta pirmoji Lietuvoje priešlėktuvinės-priešcheminės apsaugos paroda. Ją surengė Lietuvos aeroklubas drauge su Šaulių sąjungos priešcheminės apsaugos komisija. Parodą atidarė krašto apsaugos ministras gen. lt. Petras Šniukšta. Iškilėse taip pat dalyvavo susisiekimo ministras inž. Jokūbas Stanišauskas, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis, kariuomenės štabo viršininkas plk. Jonas Černius, aviacijos viršininkas inž. plk. Antanas Gustaitis ir daug kitų aukštų karininkų²⁵. Krašto apsaugos ministras pasakė kalbą, kurioje pareiškė, kad „nors Lietuva nemano nieko pulti, bet patys turime būti pasirengę ir remti visuomenės pastangas ir rūpesčius apsiginti nuo oro pavojaus. Šiame darbe yra būtinas glaudus bendradarbiavimas tarp karo vadovybės ir visuomenės“²⁶.

Priešlėktuvinės apsaugos priemonės pagal naudojimo būdą tuo metu buvo skirstomos į aktyviasias – tiesiogiai kovoti su priešo aviacija – ir pasyviasias, kurių tikslas – sunkinti priešo aviacijos veikimo sąlygas ir taip mažinti nuostolius, šalinti užpuolimo padarinius. Aktyviosios priemonės – naikintuvai, zenitinė artilerija, zenitiniai kulkosvaidžiai, lauko sunkieji ir lengvieji kulkosvaidžiai, šautuvai, pagalbinės priemonės (prožektoriai ir garsagaudžiai), balionų užtvaros. Pasyviosios priemonės (būdai) – maskavimas, slėptuvės, degazavimas (nuodingųjų medžiagų neutralizavimas), priešcheminės apsaugos ir priešgaisrinės priemonės, oro sekėjų tarnyba. Aktyviąją priešlėktuvinę apsaugą Lietuvoje prižiūrėjo Krašto apsaugos ministerija, o pasyviąją organizavo ir užtikrino kiekviena ministerija pagal savo kompetenciją vadovaujant Krašto apsaugos ministerijai²⁷.

Pasyvioji apsauga turėjo padėti ginantis nuo aviacijos antpuolių, todėl reikėtų trumpai apibūdinti jos priemones. Priešlėktuvinės gynybos tarnybų „akimis“ turėjo tapti oro sekėjai. Konflikto metu jų tinklas turėjo apimti visą kraštą. Oro sekėjai buvo reikalingi kaip pagalbiniai specialistai, kurie turėjo pranešti savo aviacijos vadovybei apie pasirodžiusius lėktuvus. Tačiau stebint oro erdvę buvo būtina žinoti, į kokius orlaivio elementus reikia atkreipti dėmesį. Instrukcijose stebėtojai buvo rekomenduojama įsidėmėti sparnų ir variklių skaičių, važiuoklės formą, nustatyti sparnų dydžių santykį, gebėti

²³ J. P., Priešlėktuvinė savisauga, Kaunas, 1936.

²⁴ Mačiūka J., Būsımasis karas ir aviacija, 1937.

²⁵ Pirmoji priešlėktuvinė paroda Lietuvoje, *Lietuvos sparnai*, 1935, Nr. 5, p. 124.

²⁶ *Ten pat.*

²⁷ 1937 m. spalio 20 d. raštas Kariuomenės štabo II skyriaus viršininkui, Nr. 4003, *LVCA*, f. 1324, b. 56, l. 48.

apibūdinti uodegos išvaizdą²⁸. Šiuos elementus įvertinus, paaiškėdavo lėktuvo tipas ir kuriai valstybei jis priklauso. Į sekimo tarnybą buvo įtraukiami ne tik kariai, bet ir šauliai, skautai, mokiniai, pašto ir geležinkelių darbuotojai. Kandidatus parinkdavo šaulių rinktinių vadai, o į jas skirdavo priešlėktuvinės apsaugos komitetų, kurie buvo įkurti kiekvienoje apskrityje, pirmininkai.

Oro sekyklos stebėdavo visus be išimties lėktuvus, kurie pasirodydavo jų stebimoje erdvėje. Jos pagal sudėtį buvo skirstomos į pėstininkų, artilerijos ir vadovybės, pagal parengimo būdą – į atvirąsias, dengtąsias, požemines ir antžemines²⁹. Kadangi vidutinėmis oro sąlygomis orlaivis buvo matomas 3–6 km atstumu³⁰, aplink saugomą objektą sekyklos buvo išdėstomos ratu arba lanku, kas 10 km viena nuo kitos ten, kur buvo didžiausia tikimybė pamatyti lėktuvą. Sekyklą dažniausiai sudarė 4 žmonės, įskaitant ir jos viršininką.

Kauno mieste oro puolimo pratybos pradėtos rengti 1936 m. Būtent nuo tada plačiai pradėta naudotis oro sekėjų žiniomis. Tačiau jie šalies mastu ne visada tinkamai atlikdavo savo funkcijas. Pertvarkytas teritorijos sekimo tinklas turėjo pradėti veikti tik nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. Tų pačių metų rugsėjo mėn., vykstant dalinei mobilizacijai, sekimo postams trūko žiūronų, patyrusių stebėtojų, kurie mokėtų naudotis telefonais. Sekimo tinklų viršininkai neturėjo pakankamai transporto priemonių ir negalėjo jų veiklos kontroliuoti, sekėjai buvo prastai aprūpinami maistu, drabužiais ir kitomis būtinomis priemonėmis. Sekimo postai 1940 m. veikė šiose Kauno apskrities vietovėse: Veliuonoje, Vilkiyoje, Čekiškėje, Babtuose, Vandžiogaloje, Rumšiškėse, Zapyškyje, Paskutiškiuose, Pakuonyje, centrinis sekimo postas buvo įkurtas Kaune. Miestuose kartu su sekėjais aktyviai dirbo degazuotojai, kurių užduotis buvo po lėktuvų antskrydžių išvalyti cheminėmis medžiagomis užterštus plotus, ugniagesiai gesino kylančius gaisrus.

Užtikrinant priešlėktuvinę apsaugą svarbus veiksnys buvo ir maskavimas. Maskavimo tikslas – klaidinti lakūnus pakeičiant ginamo objekto bendrą vaizdą, paslepiant jį bei sukuriant apgaulingus objektus. Maskavimo priemonės buvo skirstomos į natūralias, arba gamtines, ir technines. Gamtinio maskavimo būdais buvo siekiama prisitaikyti prie vietos ypatumų, išnaudoti atmosferos reiškinius ir apšvietimo sąlygas, maskavimo drausmė³¹. Techninio maskavimo priemonės taikytos vengiant ryškių ir taisyklingų formų įvirtinimuose, siekiant pridengti pastatus ir technines priemones augalais. Joms priskiriamas ir kari-

²⁸ B. Č., Įgudę šauliai. Techniškas įgudusių šaulių parengimas, *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 2, p. 191.

²⁹ Kaip įrengti sekyklas, *Karys*, 1933, Nr. 42, p. 840.

³⁰ KAM, Štabų žinynas, Kaunas, 1938, p. 85.

³¹ B. Č., Įgudę šauliai. Techniškas įgudusių šaulių parengimas, *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 2, p. 199.

nis grimas, įvairūs dažai, dekoracijos, dūmų uždangos, garso maskavimas³².

Lietuvos kariuomenės vadovybė, siekdama išvengti incidentų ir apsaugoti svarbius objektus nuo žvalgybos, virš šalies teritorijos nustatė neskraidymo zonas. Krašto apsaugos ministras inž. plk. Stasys Dirmantas, remdamasis 1936 m. Orinio susisiekimo įstatymo 13 straipsniu³³, paskelbė penkias sritis, kuriose buvo draudžiama skraidyti: Vakarinę, Šiaulių, Tryškių, Gaižiūnų ir Palangos. Vakarinė sritis apėmė Lietuvos ir Vokietijos pasienio ruožą palei Nemuną. Šiaulių apylinkėse buvo ginklų fabrikas, o Tryškiuose – ginklų sandėliai. Šiuos objektus saugojo priešlėktuvine ginkluote ginkluoti kariai. Gaižiūnų ir Palangos poligonuose vykdavo priešlėktuviniai šaudymai. Tačiau jeigu neatpažintas lėktuvas būtų įskridęs į draudžiamą zoną, ugnis galėjo būti paleista į jį tik priešlėktuvinės apsaugos viršininko įsakymu³⁴. 1939 m. rugsėjo mėn., kai Linkaičių neskraidymo zonoje buvo dislokuota zenitinė artilerija, užfiksuoti keli įvykiai, liudijantys, kad Šiaulių aviatoriai kartais nepaisydavo draudimo skraidyti. Vieno panašaus įvykio metu netgi ketinta panaudoti zenitinius pabūklus. Išsiaiškinus visus nesusipratimus, tai nebesikartojo.

Gyventojus nuo aviacijos antpuolių turėjo apsaugoti slėptuvės. Pagal konstrukciją jos buvo skirstomos į tris tipus: lengvasias, vidutines ir sunkiasias. Lengvojo tipo slėptuvės turėjo apsaugoti nuo bombų skeveldrų, dujų ir lengvų (iki 12 kg) bombų sprogo bangos, vidutinio – nuo vidutinių (iki 50 kg), sunkiojo – nuo sunkesnių (iki 300 kg) bombų ir dujų veikimo. Viešosios slėptuvės Lietuvoje buvo rengiamos vangiai, nes tam reikėjo daug savivaldybių biudžetų lėšų. Tai pažymėjo ir Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vadas 1938 m. kalbėdamasis su „Lietuvos sparnų“ korespondentu. Vis dėlto PAR vadas atkreipė dėmesį į tai, kaip šią problemą bandė spręsti Kaunas. Kauno miesto savivaldybė buvo numačiusi senus rusų kariuomenės šaldytuvus pritaikyti kolektyvinei slėptuvei įrengti. Joje puolimų metu būtų galėję pasislėpti daug Šančių gyventojų³⁵.

4. PRIEŠLĖKTUVINĖS APSAUGOS RINKTINĖS UŽDUOTYS

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė buvo kuriama Kauno miestui ir svarbiausiems Lietuvos kariniams objektams – Linkaičių ginklų dirbtuvėms ir Tryškių ginklų sandėliams – saugoti nuo oro antpuolių. Atgavus Vilnių, buvo

³² **Matonis J.** Maskavimas, *Karys*, 1932, Nr. 27, p. 536.

³³ *Vyriausybės žinios*, Nr. 479, 1936, eil. 3357.

³⁴ 1937 m. 2-ojo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko priešlėktuvinei saugai organizuoti planas, *ten pat*, b. 77, l. 59.

³⁵ **Noreika A.**, Apie mūsų priešlėktuvinę apsaugą. Pasikalbėjimas su priešlėktuvinės apsaugos viršininku pulkininku Alanta, *Lietuvos sparnai*, 1938, Nr. 11, p. 322.

susirūpinta ir sostinės apsauga.

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė karo atveju Kauno miestą turėjo ginti Aukštojoje Panemunėje, Aukštojoje Fredoje ir Aukštuosiuose Šančiuose išdėstytomis kovos ir pagalbinėmis priemonėmis. Priešlėktuviniai stebėjimo postai įsikūrė Linksmadvaryje, prie Žaliojo tilto, prie Jiesios upės, Ažuolyno parke, prie Hipodromo gatvės, Zuikinėje ir prie tuometės šunų mokyklos Panemunėje. Visi jie telefono kabeliais buvo sujungti su IV fortu, kur įsikūrė centrinis sekimo postas. Organizuojant Kauno miesto priešlėktuvinę gynybą planuota panaudoti ne tik Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės dalinius, bet ir Kaune dislokuotų kitų dalinių tam tikras priemones. 1-asis husarų, 2-asis ir 5-asis pėstininkų pulkai prirėkus buvo pasiruošę skirti savo kulkosvaidžių ir automatinių pabūklų junginius miesto gynybai. Remiantis kariuomenės štabo I skyriaus slaptu asmeniniu raštu Nr. 1791, paskelbtu 1936 m. lapkričio 25 d., pagal priešlėktuvinės apsaugos planą Kauno miestui ginti buvo skirti 1-ojo husarų pulko automatiniai pabūklai „Oerlikon“ ir kulkosvaidžiai. Pulko ugnies priemonės pavojaus metu turėjo būti išdėstytos dviejose vietose: automatinių pabūklų skyrius – Dainų estradoje, P. Vileišio aikštėje, kulkosvaidžių skyrius – 1-ojo husarų pulko kareivinių rajone³⁶. Tačiau kavalerijos viršininkas pasakė priešlėktuvinės apsaugos viršininkui, kad 1-asis husarų pulkas galėjo dalyvauti vykdant priešlėktuvinės apsaugos planą tik labai trumpą laiką (nuo pavojaus paskelbimo momento iki išvykimo į žygį)³⁷.

2-ojo pėstininkų pulko kovos su karo lėktuvais daliniai buvo 4 sunkiųjų kulkosvaidžių skyriai ir 2 automatinių pabūklų būriai. Priešlėktuvinės priemonės, paskelbus pavojų, turėjo būti dislokuotos numatytose vietovėse: ant vakarinių Jiesios upės šlaitų – 1-osios kulkosvaidžių kuopos automatinių pabūklų būrys, šiauriniame Servitutų gatvės gale – 2-osios kulkosvaidžių kuopos automatinių pabūklų būrys, 400 m į šiaurės rytus nuo Napoleono kalno – 2 sunkiųjų kulkosvaidžių skyriai, pietiniame Šančių gale – taip pat 2 sunkiųjų kulkosvaidžių skyriai³⁸.

5-asis pėstininkų pulkas priešlėktuvinei apsaugai pagal planą turėjo skirti vieną automatinių pabūklų būrį ir vieną sunkiųjų kulkosvaidžių skyrių, kuriems buvo įsakyta dislokuotis Aukštosios Panemunėje rajone. Priešlėktuvinės ugnies priemonės galėjo būti dislokuotos ar pašalintos tik priešlėktuvinės apsaugos viršininko įsakymu.

³⁶ 1937 m. sausio 8 d. PAR viršininko raštas kavalerijos viršininkui, *ten pat*, b. 56, l. 74.

³⁷ 1937 m. sausio 11 d. Kavalerijos viršininko raštas priešlėktuvinės apsaugos viršininkui, Nr. 47, *ten pat*, b. 48, l. 6.

³⁸ 1937 m. 2-ojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulko priešlėktuvinei apsaugai organizuoti planas, *ten pat*, b. 77, l. 97.

Nuo 1937 m. pagal instrukcijas karo aviacijos automatinių pabūklų kuopa su visais turimais pabūklais, paskelbus mobilizaciją, turėjo būti pasirengusi pagal planą dalyvauti Kauno miesto gynyboje. Tačiau karo aviacijos viršininkas 1940 m. pasiekė, kad, vengiant galimų oro erdvės apsaugos spragų, karo aviacijos automatinių pabūklų kuopa nebūtų įtraukta į bendrą Kauno miesto priešlėktuvinės apsaugos planą, nes LAP (lėktuviniai automatiniai pabūklai – E.V.) buvo skirti eskadrilėms, iškeltoms į lauko aerodromus (tai turėjo būti padaryta dar prieš paskelbiant mobilizaciją), saugoti, todėl pagrindine jos užduotimi tapo šių aerodromų apsauga³⁹.

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi buvo patikėta ginti ir Linkaičių bei Tryškių karinius objektus. 1939 m. rugpjūčio 26 d. Lietuvos kariuomenės vado įsakymu į Linkaičių ginklų dirbtuves buvo pasiūsta viena Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės zenitinė baterija, prožektorių būrys, automatinių pabūklų kuopos būrys ir kulkosvaidžių būrys, tačiau tų pačių metų lapkričio 19 d. zenitinė baterija ir prožektorių būrys iš apsaugos buvo atsaukti, o Linkaičiuose palikti tik automatinių pabūklų ir kulkosvaidžių būriai, vienas karininkas ir du liktiniai puskarininkiai. Linkaičių ginklų dirbtuvių apsaugoje liko minimalus nustatytas karių skaičius – iš viso 32 kariai. Padaliniai galėjo būti papildyti tik paskelbus mobilizaciją (po 1–2 parų). Kadangi dirbtuvių ir sandėlių apsauga turėjo būti organizuota jau mobilizacijos pradžioje, kariuomenės vadas dar taikos metu leido pamokyti dalį dirbtuvių darbininkų ir sandėlių kuopų kareivių būtinausių veiksmų, kad jie gebėtų apsaugoti ginklus tol, kol mobilizuosis Linkaičių ir Tryškių apsaugos padaliniai. Tam tikslui esantiems padaliniams reikėjo parengti: Linkaičių objektų apsaugai – 60 darbininkų (automatinių pabūklų priežiūrai atlikti – 40 žmonių, kulkosvaidžių – 20), Tryškių objektų apsaugai – 32 darbininkus (automatinių pabūklų priežiūrai užtikrinti – 20 darbininkų, kulkosvaidžių – 12). Darbininkų pratybos kartu su kariais turėjo vykti 2 kartus per savaitę, kasdien po 2 val.⁴⁰

1940 m. gegužės 15 d. priešlėktuvinės apsaugos viršininko raporte užfiksuota, kad pavyko su Tryškių sandėlių viršininku asmeniškai susitarti sandėlių priešlėktuvinę apsaugą organizuoti taip: 1) taikos metu sandėliuose laikyti visus jų priešlėktuvinei apsaugai skirtus ginklus, tiesiogiai tai kontroliuoti pavesti sandėlių viršininkui, 2) padidėjus tarptautinių santykių įtampai arba paskelbus mobilizaciją, iš Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės dalinio, esančio Linkaičiuose, į Tryškius išsiųsti sunkvežimius su priešlėktuvinų ginklų tarny-

³⁹ 1940 m. gegužės 4 d. Karo aviacijos viršininko raštas priešlėktuvinės apsaugos viršininkui, Nr. 3109, *ten pat*, b. 68, l. 13.

⁴⁰ 1940 m. kovo mėn. PAR rikiuotės skyriaus raštas ginklavimo viršininkui, Nr. 144, *ten pat*, b. 95, l. 12.

bomis (būrio vadas – karininkas, būrininkai, skyrininkai, pabūklų viršininkai, taikytojai ir tolimatininkai)⁴¹. Linkaičių ir Tryškių dalinius performuojant į karo meto karinius vienetus nurodyta laikytis atitinkamų sudėties reikalavimų: I zenitinė baterija – 219 karių, automatinių pabūklų būrys – 56 kariai, prožektorių būrys, performuotas į prožektorių kuopą, – 153 kariai. Tokiu būdu Linkaičiuose dislokuoti rinktinės daliniai pagal karo meto etatus turėjo padidėti iki 429 karių, Tryškiuose esantis kulkosvaidžių būrys – iki 44 karių.

1940 m. kovo mėn. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vadas siūlė Vilniaus apsaugai panaudoti nuo 1939 m. rudens buvusius 6 „Bofors“ 40 mm kalibro zenitinius pabūklus⁴². Nuo Vilniaus atgavimo iki 1940 m. jo apsaugai Priešlėktuvinė apsaugos rinktinė visai nieko neskyrė. Nors Vilnius neturėjo tokios strateginės reikšmės kaip Kaunas, vis dėlto daugelis laikėsi nuomonės, kad Vilniuje priešlėktuvinė apsauga taip pat turi būti organizuota. Todėl prie tuometės Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės reikėjo sudaryti dar vieną etatinį dalinį ir pasiūsti jį Vilniaus saugoti. Vilniaus gynybai planuota sudaryti: 1 bateriją – 6 40 mm pabūklų, 1 LAP kuopą – 12 pabūklų, 1 priešlėktuvinį kulkosvaidžių kuopą – 18 kulkosvaidžių⁴³. Šie planai liko neįgyvendinti, nes po dviejų mėnesių į Lietuvą įžengė Raudonoji armija.

5. PRIEŠLĖKTUVINĖS APSAUGOS RINKTINĖS STRUKTŪRA IR GINKLUOTĖ

Organizacinis priešlėktuvinės apsaugos darbas prasidėjo 1935 m. gegužės 6 d., įsteigus priešlėktuvinės apsaugos štabą⁴⁴. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė pradėta formuoti 1935 m. liepos 10 d. PAR kūrimas tapo kariuomenės modernizacijos ir reorganizacijos proceso dalimi⁴⁵. Krašto apsaugos ministro įsakymu kariuomenei Nr. 49 oficialiai buvo paskirti: priešlėktuvinės apsaugos viršininku – plk. ltn. Povilas Babickas-Alanta, zenitinės artilerijos grupės vadu – mjr. Juozas Lavinskas⁴⁶. PAR viršininkas buvo pavaldus kariuomenės vadui, kaip ir Kariuomenės štabo viršininkas, divizijų vadai bei kitų ginklų

⁴¹ 1940 m. gegužės 15 d. PAR viršininko pranešimas ginklavimo viršininkui, Nr. 338, *ten pat*, b. 110, l. 8.

⁴² 1940 m. kovo 15 d. PAR viršininko raportas kariuomenės vadui, *ten pat*, b. 112, l. 6.

⁴³ 1940 m. kovo 15 d. PAR viršininko raportas kariuomenės vadui, *ten pat*, b. 112, l. 6.

⁴⁴ **Statkus V.** Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m., p. 391.

⁴⁵ 1936 m. *Įsakymas kariuomenei*, Nr. 28.

⁴⁶ **Matėkonis A.**, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, *Karys*, 1937, Nr. 28, p. 766.

rūšių viršininkai⁴⁷, kariuomenės vadas – krašto apsaugos ministrui.

Trys zenitinės baterijos ir automatinių pabūklų kuopa buvo suformuotos dar 1935 metais. Nuo tų pačių metų gruodžio 1 d. buvo pradėta formuoti PAR sunkiųjų kulkosvaidžių kuopa, o prožektorių kuopa – tik 1936 m. lapkričio 17 d. Į naujai sudaromą rinktinę iš kitų Lietuvos kariuomenės dalinių, daugiausia artilerijos pulkų, buvo atkeliami puskarininkiai ir karininkai. Naujos ginklo rūšies pajėgoms trūko tinkamo personalo ir pastatų. PAR įsikūrė Kaune, Aukštojoje Panemunėje, caro laikų kareivinėse. Iš ekonominių rinktinės organizacijų pažymėtinos: karių krautuvė, karininkų ir liktinių puskarininkų taupomosios–skolinamosios kasos, karininkų ir puskarininkų ramovės, bibliotekos, knygrišykla⁴⁸.

Per trumpą rinktinės istoriją jai vadovavo du viršininkai – plk. ltn. Povilas Babickas-Alanta ir plk. ltn. Antanas Sidabras. Prie šio dalinio įkūrimo ir organizavimo daugiausia prisidėjo plk. ltn. P. Babickas-Alanta. Rinktinėi pradėjo vadovauti 1935 m. ir šias pareigas ėjo iki 1939 m., kol Respublikos Prezidentas sausio 31 d. aktu Nr. 110 Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės viršininką pulkininką P. Babicką-Alantą, jo paties prašymu, išleido iš tikrosios karo tarnybos į artilerijos karininkų atsargą⁴⁹. Tuo pačiu aktu gen. št. plk. ltn. Antanas Sidabras buvo paskirtas Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės viršininku. 1940 m. taikos meto etato Nr. 96 pareigybės pavadinimas „priešlėktuvinės apsaugos viršininkas“ buvo pakeistas į „Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vado“ pareigas⁵⁰.

PAR, kaip ir kiekviena Lietuvos kariuomenės rūšis, turėjo išskirtinę simboliką, kuria buvo pažymėti karių uniformų antpečiai. 1936 m. įsakymo kariuomenei Nr. 19 7 skirsnyje nurodyta, kad prie priešlėktuvinės apsaugos karių antpečių turi būti tvirtinami nustatyto pavyzdžio trafaretai iš sujungtų raidžių „PA“. 1940 m., keičiant karių uniformą⁵¹, priešlėktuvinės apsaugos kariai pradėjo nešioti antpečius su tomis pačiomis, tik nesujungtomis, raidėmis. Tačiau į minkštą antpetį greta viena kitos įsegtos dvi atskiros raidės negulėjo lygiai⁵², todėl Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės viršininkas, matydamas šį nepatogumą, paprašė, kad vadovybė leistų karius segėti ankstesnio pavyzdžio trafaretą arba parengtų patogaus nešioti skiriamą ženklo –

⁴⁷ Lesčius V., Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m., p. 121, *Karo archyvas XXIV t.*, Vilnius, 2009, 296 p.

⁴⁸ Matėkonis A., Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė, *Karys*, 1937, Nr. 28, p. 766.

⁴⁹ 1939 m. vasario 7 d. *Įsakymas kariuomenei*, Nr. 10, § 2, § 3.

⁵⁰ 1940 m. vasario 26 d. KAM nuorašas, Nr. 13623, *ten pat*, b. 65, l. 37.

⁵¹ 1940 m. *Įsakymas kariuomenei*, Nr. 45, § 8.

⁵² 1940 m. birželio 1 d. PAR viršininkas kreipėsi į Kariuomenės štabo rikiuotės skyriaus viršininką, Nr. 108, *ten pat*, b. 103, l. 163.

priešlėktuvinės apsaugos emblemos – projektą. Į šį prašymą kariuomenės vadovybė atsižvelgė, ir 1940 m. birželio 8 d. buvo gautas atsakymas, kad, kariuomenės vadui pritarus, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės kariams leidžiama dėvėti ankstesnį ženklą „PA“ iš dviejų sujungtų raidžių.

Norint suprasti PAR dalinio struktūrą tenka analizuoti rinktinės rikiuotės dienynus, kuriuose nurodytas karių rikiuotėje skaičius tam tikru laikotarpiu. Toliau pateikiame 1937 m. gruodžio 1 d. Rikiuotės dienyno duomenis, pagal kuriuos galima nustatyti bent apytikslę rinktinės sudėtį.

1 lentelė. Rinktinės struktūra⁵³

Padalinys	Karininkų	Viršelių	Vyresn. pusk.	Jaun. pusk.	Grandinių	Eilinių	Iš viso
Rinktinės štabas	11	3	8	6	3	19	50
I zenitinė baterija	1	1	4	10	1	34	51
II zenitinė baterija	3	1	5	8	3	32	52
III zenitinė baterija	3	1	3	7	2	31	47
Zenitinės grupės štabas	2	-	1	4	1	16	24
Automatinių pabūklų kuopa	3	1	4	13	5	125	151
Sunkiųjų kulkosvaizdžių kuopa	2	-	2	4	2	31	41
Pasyvios apsaugos kuopa	2	-	1	1	-	-	4
Prožektorių kuopa	2	-	3	7	3	61	76
Ūkio būrys	1	-	1	1	1	16	20
Mokomoji komanda	-	-	3	6	-	63	72
Iš viso	30	7	35	67	21	428	558

Lentelėje pateikti skaičiai iš 1937 m. gruodžio 1 d. rinktinės Rikiuotės dienyno. Vis dėlto per jos gyvavimo laikotarpį karių skaičius keitėsi, bet ne daug – paprastai rinktinę sudarė nuo 400 iki 500 vyrų. Dauguma jos padalinių pagal etatų skaičių buvo ne visos sudėties. Tai pastebėjo ir rinktinės vadovybė. 1940 m. gegužės 21 d. raporte priešlėktuvinės apsaugos viršininkui nurodyta, kad karių etatai neatitinka taikos ir karo meto etatų ir turimų priemonių. Todėl buvo parengtas projektas, pagal kurį karių skaičius turėjo būti padidintas tiek, kad būtų artimas būtinam. Tačiau projektas nebuvo įgyvendintas.

⁵³ 1937 m. gruodžio 1 d. Rikiuotės dienynas, *ten pat*, b. 83, l. 112.

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės ginkluotė ir kitas turtas nuo dalinio įkūrimo iki sunaikinimo buvo įvairus. PAR technikos skyrius 1940 m. rugpjūčio 22 d. dar pateikė savo turto ataskaitą Ginklavimo valdybos tiekimo dalies vedėjui:

2 lentelė. Rinktinės turtas⁵⁴

Pavadinimas	Kiekis vnt.
Šautuvai ir karabinai „Mauser“	2083
Pistoletai „Parabellum“ ir „Browning“, 9 mm	73
Revolveriai „Nagan“	62
Pistoletai, 7,65 mm	27
Priešlėktuviniai kulkosvaidžiai 08/15	60
20 mm LAP pabūklai	24
40 mm „Bofors“ priešlėktuviniai pabūklai	6
75 mm „Vickers Armstrong“ priešlėktuviniai pabūklai	9
Dujokaukės	197
Priešipritiniai rūbai	120
Žiūronai	47
Tolimačiai	14
Šoviniai „S“	325856
Šoviniai „Ss“	45361
Šoviniai 7,9 mm „Ša“	38510
Šoviniai 7,9 mm „Pša“	1500
Šoviniai seniems šautuvams	7291
Šoviniai 9 mm pistoletams	7753
Šoviniai 7,65 mm pistoletams	4260
Šoviniai revolveriams „Nagan“	1312
Šoviniai 20 mm LAP „Ps“	26072
Šoviniai 20 mm LAP „M“	66
Šoviniai 20 mm „Pšas“	312
Šoviniai 20 mm „Pša“	250
Šoviniai 40 mm pabūklams	2120
Šoviniai 75 mm pabūklams	4856

Šios lentelės duomenys yra to laikotarpio, kai Lietuvoje šeimininkavo

⁵⁴ 1940 m. rugpjūčio 22 d., PAR technikos skyriaus ataskaita, *ten pat*, b. 110, l. 43.

Raudonoji armija, o mūsų kariuomenė skaičiavo paskutines dienas. Rinktinė taip pat turėjo garsagaudžių ir prožektorių, apie kuriuos informacija bus pateikta kitame skyriuje.

6. KARIŲ RENGIMAS

Rinktinėje buvo laukiama gabių karių, nes reikėjo valdyti sudėtingus prietaisus ir ginklus. Pirmus du mėnesius jaunieji PAR kariai buvo mokomi bendrai zenitinėje grupėje, automatinių pabūklų ir kulkosvaidžių kuopose. Antras mokymo etapas trukdavo 4 mėnesius, trečias – 6 mėnesius, jie buvo skiriami tarnybai. Bendri mokymai vykdavo visuose daliniuose, tik specialieji dalykai zenitinės artilerijos ir zenitinių automatinių pabūklų daliniams buvo skirtingi⁵⁵.

PAR disponavo vidutinio dydžio zenitiniais pabūklais 75 mm „Vickers Armstrong“, todėl šaudant kovos sviediniais buvo sunku prognozuoti, kur kris skeveldros. Dėl šios priežasties Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė nuo 1936 m. atlikdavo kovinio šaudymo pratimus Palangoje, prie jūros. Kartu su zenitinėmis baterijomis dalyvaudavo ir kiti PAR daliniai. Priešlėktuviniai šaudymai buvo rengiami ir Gaižiūnų poligone.

Pirmą kartą atliekant kovinius šaudymus Palangoje, lėktuvus vilko prikabinant audeklą – taikinį (9 m ilgio drobės keturkampį su juodu centru). Jis buvo tvirtinamas prie specialių „ausų“ ir velkamas 500 m atstumu nuo lėktuvo. Zenitiniai pabūklai šaudydavo brizantinėmis (sprogiųjų medžiagų) granatomis. Šaudymams pasibaigus, taikiny s prieš leidžiantis lėktuvui buvo nupjaunamas. Šaudymo rezultatams įvertinti naudoti du fototeodolitai, pastatyti 100 m atstumu vienas nuo kito, kurie sinchroniškai filmuodavo sviedinių sprogimus ir taikinį. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje juosta buvo išryškinama ir jau kitą dieną apskaičiuojamas šaudymo tikslumas⁵⁶. Į velkamus taikinius šaudydavo ir automatinių pabūklų kuopos kariai.

Paprastai zenitinės artilerijos šaudymo pratybų datos nebūdavo griežtai nustatomos, nes tokių mokymų sėkmė labai priklauso nuo oro sąlygų – artilerijos ugnis tiksliausia giedrą ir ramią dieną. Kiekvieną vasarą priešlėktuvinės apsaugos kariai stovyklaudavo prie Palangos aerodromo. Pasirinkta pratybų vieta buvo apie 3 km į šiaurę nuo šio miestelio. Atliekant šaudymo pratimus poligone skraidymo zona tapdavo Palangos kapinės ir Šventosios uostas. Šaudymo kryptis – tik nuo kranto į jūrą, kad skeveldros negalėtų pasklisti sausumoje. Virš Palangos uosto ir paplūdimių lėktuvams (taikiniams) skraidyti buvo griežtai

⁵⁵ 1936 m. vasario 12 d. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vado padėjėjo J. Lavinsko raštas karo laivo vadui, Nr. 320, *ten pat*, b. 91, l. 66.

⁵⁶ **Statkus V.**, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940, p. 135.

uždrausta, nes norėta užtikrinti poilsiautojų saugumą ir ramybę. Gerinti karių parengtį labai padėdavo dažnai naktį rengiamos pratybos. 1939 m. perleidus Klaipėdos kraštą Vokietijai, zenitinės artilerijos ugniavietės buvo įrengtos tik už 10 km nuo Vokietijos ir 8 km nuo Latvijos sienos. Todėl PAR viršininkas paprašė kariuomenės vado duoti nurodymą zenitinei artilerijai pradėti šaudymo pratybas⁵⁷. Kariuomenės štabo I skyrius leido atlikti šaudymo pratimus su sąlyga, jog bus užtikrinta, kad nei sviediniai, nei skeveldros, nei taikinius tempiančios lėktuvai neatsidurs svetimoje teritorijoje. Atsakyme taip pat priminta, kad teritoriniai vandenys (matuojant nuo sausumos) plyti 3 jūrmyles (apie 5556 m), bet jei Vokietija Klaipėdą paskelbtų tvirtove, ši zona siektų 6 jūrmyles⁵⁸.

Sudėtingiems prietaisams prižiūrėti reikėjo gabių karių, kurie gebėtų ne tik tokią techniką įvaldyti, bet ir tobulinti turimą ginkluotę. Vienas įdomesnių darbų – mokomojo šaudymo prietaiso sukūrimas. Šiauliuose 1940 m. birželio 6 d. speciali komisija apžiūrėjo kapitono Juozo Miliausko sukurtą LAP šaudymo aparatą, kuris buvo sumontuotas pailgoje medinėje dėžutėje. Ši dėžutė ant tam tikro pagrindo buvo tvirtinama prie LAP pabūklo. Ji galėjo būti sukiojama – judėti vertikaliai ir horizontaliai. Viename dėžutės gale buvo įdėtas elektros varikliukas, kitame – didinamasis stiklas. Veikiant šiam prietaisui, buvo nuspaudžiamas nuleidžiamasis įtaisas, atsirasdavo kontaktas ir variklis pradėdavo sukuti tam tikrą skritulėlį su dviem skylutėmis. Sukimo metu ant sienos pasirodydavo šviesos blyksniai, kurie padėdavo įsivaizduoti sproginus. Ant tos pačios sienos naudojant trosą buvo sukamas lėktuvo modelis⁵⁹. Aparato kūrėjų tikslas buvo mokyti pabūklo tarnybą taikyti, šaudyti, koreguoti ugnį, pratinti viršininkus vadovauti ugnies komandai. Komisijos nuomone, šis aparatas, tinkamai patobulintas, galėjo būti naudojamas visose LAP kuopose. Mokomųjų priemonių tobulinimas vyko nuolatos.

7. KOVAI SU ORLAIIVIAIS SKIRTA GINKLUOTĖ

7. 1. Zenitinė artilerija

Zenitinė ginkluotė buvo skirstoma į sunkiąją, vidutinę ir lengvąją. Iš sunkių (100–120 mm kalibro) pabūklų iššauti šaudmenys pasiekdavo daugiau kaip 10 000 m, iš vidutinių (75–85 mm kalibro) – 8000–10000 m aukštį. Pa-

⁵⁷ 1939 m. kovo 24 d. PAR viršininko raportas kariuomenės vadui, Nr. 130, *ten pat*, b. 99, l. 10.

⁵⁸ 1939 m. balandžio 1 d. Kar. št. I skyriaus raštas PAR vadui, Nr. 37412, *ten pat*, b. 99, l. 12.

⁵⁹ 1940 m. birželio 6 d. PAR komisijos aktas, Nr. 10579, *ten pat*, b. 100, l. 110.

grindinis zenitinės artilerijos dėsnis – savo užduotį atlikti greitai ir tiksliai⁶⁰. Kad zenitinės artilerijos veiksmai būtų sėkmingi, ugnis į tolygiai judantį oro taikinį turėjo būti tiksliai, staigi ir, svarbiausia, gausi⁶¹.

Didžiausio kalibro Lietuvoje naudojami zenitiniai pabūklai buvo 75 mm „Vickers Armstrong“. Jie buvo skirti aukštai skrendantiems lėktuvams naikinti. Pagal 1934 m. birželio 16 d. Ginklavimo valdybos ir „Vickers Armstrong“ Ltd Kaune pasirašytą sutartį 1935 m. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė buvo aprūpinta zenitiniais artilerijos pabūklais. Šių pabūklų techniniai duomenys: masė (su lafetu ir ratais) – 3300 kg, vamzdžio ilgis – 3230 mm, didžiausias šaudymo į žemės taikinius nuotolis – 15350 m, į oro taikinius – 10350 m, sviedinio pradinis greitis – 805 m/sek., sviedinio su degtuvu ir tūtele ilgis – 846 mm, sviedinio masė – 10,751 kg, greitašauda – 20–25 šūviai/min. Tokia šaudymo sparta galėjo būti pasiekama dėl to, kad „Vickers Armstrong“ pabūklai buvo pusiau automatiniai. Grįžtant vamzdžiui atošliauža, atsidarydavo spyna ir išsviesdavo tūtelę. Pabūklo užtaisytajui įdėjus naują sviedinį, spyna pati užsidarydavo⁶². Taip pat spygnos mechanizmas galėjo būti kiekvieną kartą ranka atidaromas ir uždaromas⁶³. Taigi horizontaliai slankiojantis spygnos mechanizmas buvo dvejopo veikimo.

Plk. K. Škirpos kariuomenės modernizavimo plane „Expose Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizacijos klausimu“, kuris buvo pateiktas kariuomenės vadovybei, nurodyta zenitinių pabūklų kaina – apie 180 000 litų. Tačiau kiek tiksliai Lietuvai kainavo „Vickers Armstrong“ pabūklai, informacijos aptikti nepavyko. Pagal tą patį plk. K. Škirpos planą Lietuvai reikėjo 27 zenitinių pabūklų, kurie turėjo kainuoti apie 4 860 000 litų. Vienas taikymo prietaisų komplektas, būtinas zenitinių pabūklų priedas, tuo metu vadintas predikatoriumi, kainavo apie 450 000 litų, o jų plk. K. Škirpa siūlė įsigyti 9 (27 pabūklams). Iš viso susidarė apie 4 050 000 litų suma. Priešlėktuvinis ir prieššarvinis kulkosvaidis kainavo apie 20 000 litų. Priešlėktuvinei ginkluotei įsigyti reikėjo didelių finansinių išteklių, todėl nebuvo įgyvendinti visi siūlymai ir rinktinei skirti tik 9 zenitiniai pabūklai, 3 taikymo prietaisų komplektai, 22 automatiniai pabūklai.

Pagrindinis ir svarbiausias zenitinės artilerijos uždavinys – numušti prieš orlaivius, savo ugnimi priversti juos pakeisti skridimo kryptį, aukštį, išardyti orlaivių rikiuotę. Visa tai daryta siekiant sumažinti bombonešių, bombarduojančių antžeminius taikinius, taiklumą. Zenitinė artilerija negalėjo šaudyti 90° kampų, dėl to ore atsirasdavo vadinamųjų „nekliudomų duobių“ („mirties

⁶⁰ Gabriūnas K., Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *Mūsų žinynas*, 1936, Nr. 134, p. 427 p.

⁶¹ Jasulaitis A., Zenitinės artilerijos šaudymo bruožai, *ten pat*, 1936, Nr. 130, p. 12.

⁶² Gabriūnas K., Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *ten pat*, 1936, Nr. 134, p. 436.

⁶³ Statkus V., Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940, p. 129.

zonų“, „neapšaudomų plotų“), kuriose lėktuvas nebuvo apšaudomas. Vengiant „nekliudomų duobių“ zenitinės artilerijos daliniai buvo sustatomi taip, kad vienos baterijos „nekliudoma duobė“ būtų kitos baterijos apšaudoma. Zenitinė artilerija sėkmingai galėjo veikti tik turėdama gerai parengtą ir gausią tarnybą (personala), nes pabūklo parengimas šaudyti iš transportavimo padėties trukdavo 2,5–8 min., šiam darbui atlikti reikėjo 10 karių. Pabūklas, kurio komandą sudarė 7 vyrai, buvo nutaikomas naudojant elektros įrenginius.

Šaudyti iš zenitinių pabūklų buvo pradedama tik davus ženklą. Paprastai šaudyta nepertraukiamąja ugnimi. Pabūklas kas 2 ar 3 sekundes iššaudavo po sviedinį. Po kelių sekundžių nuo šaudymo pradžios oro taikinį (orlaivį) apsupdavo balti ir juodi dūmų debesėliai. Jei pirmaisiais šūvais nebuvo pataikoma tiesiai į lėktuvą ir sprogmuo sprogdavo nuošaliau, viskas tuojau pat buvo atitaisoma, nes veikdavo organizuota ugnies ištaisymo tarnyba, kuri stebėjo, ar sviediniai sprogsta šalia taikinio⁶⁴. Vieno 75 mm zenitinio pabūklo sviedinio skeveldros išsisklaidydavo 80x80 m, t. y. 6400 m², plote. Jos galėjo sužeisti lakūnus arba apgadinti lėktuvą. Iš zenitinių pabūklų buvo šaudoma kelių rūšių 75 mm kalibro GSPA sviediniais: su distanciniais degtuvais (1940 m. sausio 1 d. šių sviedinių rinktinė turėjo 4856 vnt.), mokomaisiais (5 vnt.) ir manevriniais (14 vnt.).

Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės zenitiniai pabūklai turėjo ir trūkumų. Vienas iš jų – ratai su kietomis guminėmis padangomis, kurios buvo vadina- mos „gruzošinomis“. Per pratybas ir kitus mokymus pastebėta, kad ratai labai prasti ir netinkami naudoti lauko sąlygomis, nes nevisiškai lygiu plentu ar keliu negalėdavo važiuoti greičiau kaip 15 km/h. Be to, minkštesniame dirvožemyje dėl to, kad buvo siauri, dažniausiai klimpdavo, o važiuojant šlapiais ir aukštai supiltais keliais, slysdavo ir virsdavo į šalikelių griovius (1938 m. per rudens manevrus taip ir įvyko, dėl to buvo apgadintas vienas pabūklas). Negalinčiais judėti didesniu kaip 15 km/h greičiu patrankas velkančiais sunkvežimiais reikėjo važiuoti įjungus antrąją pavarą, dėl to kaito varikliai, buvo išeikvojama daugiau degalų, o svarbiausia – zenitinė artilerija negalėjo skubiai nuvykti į ugnia vietas ir tinkamai apsaugoti žygiuojančios kariuomenės, t. y. atlikti savo funkcijų. Be to, dėl didelio zenitinės artilerijos pabūklų svorio (apie 4 t) ratais su siauromis padangomis buvo galima išvažiuoti tik gerokai pradžiūvusiais keliais. Pavasarį ir rudenį nuvažiuoti bekele į ugnia vietas buvo visiškai neįmanoma, pvz., 1939 m. pavasarį visi tokie bandymai buvo nesėkmingi – dėl šlapio grunto pabūklai įklimpo⁶⁵. Priešlėktuvinės apsaugos viršininkas, atsižvelgdamas į šiuos techninius trūkumus, savo raporte prašė kuo skubiau zenitinės artilerijos pabūklų ratams

⁶⁴ K. G., Kaip priešlėktuvinė artilerija kovoja su priešo lėktuvais, *Karys*, 1937, Nr. 36, p. 995.

⁶⁵ 1939 m. gegužės 12 d. PAR viršininko raportas ginklavimo viršininkui, Nr. 222, *ten pat*, b. 88, l. 28.

pritaikyti plačias pneumatines padangas. Netrukus buvo atlikti lyginamieji bandymai, kurie atskleidė tokių padangų privalumus. Jų metu sunkvežimiai ZIS-6 tempė dvi zenitinio pabūklo svorio priekabas: vieną – su siaurais ir kietais (kaip Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės zenitinių pabūklų), kitą – su plačiais, pūstais guminiiais ratais. Šis bandymas parodė, kad priekabos su kietais ir siaurais ratais šlapioje, klampioje pievoje negalėjo patraukti net du sunkvežimiai, kurių vienas buvo su vikšrais. Priekabą su plačiais ir pūstais ratais lengvai traukė vienas vikšrinis ZIS-6. Po bandymų prieita prie išvados, kad pirmosios priekabos, taip pat ir pabūklų, galimybės judėti klampiu gruntu yra daug mažesnės, palyginti su tokio pat svorio priekaba, tik su plačiais guminiiais ratais⁶⁶. 1939 m. liepos 24 d. Ginklavimo valdyboje susirinko komisija guminių padangų priešlėktuviniams pabūklams įsigijimo aplinkybių aptarti⁶⁷. Tačiau nepavyko rasti šaltinių, kurie patvirtintų ne tik padangų įsigijimo, bet ir jų pritaikymo pabūklams faktą.

1939 m. rugsėjį, vykstant Vokietijos–Lenkijos karui, į Lietuvą pateko lenkų karių, kurie buvo ginkluoti įvairia ginkluote. Lenkijos pėstininkų divizijose, kavalerijos ir motorizuotosiose brigadose buvo 43 baterijos, kurios turėjo švedišku 40 mm „Bofors“ pabūklų. Lenkija iš viso turėjo 158 tokius pabūklus ir licenciją nuo 1935 m. juos gaminti. „Bofors“ pabūklai svėrė apie 2 t, todėl jiems traukti lenkai naudojo vikšrinius sunkvežimius. Pabūklų greitašauda siekė 120 šūvių/min, sviedinio masė – 925 g, šaudymo nuotolis – 9500 m, šaudymo aukštis – 4500 m, veiksmingo šaudymo nuotolis – iki 2000 m. 40 mm „Bofors“ pabūklo komandą sudarė 9 žmonės. Transportuojamas buvo 50 km/h greičiu, nes turėjo lafetą su keturiais ratais. Brg. gen. Viktoras Giedrys, remdamasis kariuomenės vado įsakymu, 1939 m. spalio 4 d. nurodė Priešlėktuvinės apsaugos rinktinei perduoti 6 iš lenkų paimtus pabūklus. PAR gavo ne tik 40 mm „Bofors“ zenitinių pabūklų, bet ir motorizuotų priešlėktuvinių sunkiųjų kulkosvaidžių bei jų gabenimo priemonių. Tačiau beveik po mėnesio, lapkričio 8 d., PAR technikos skyrius informavo ginklavimo viršininką, kad pabūklai apgadinti ir kai kuriems trūksta svarbių detalių (dviem – spylių, spygnos kaiščių, vienam – šovinių padavimo mechanizmo ir kt.). Vis dėlto planuota šiuos ginklus panaudoti, todėl PAR vadas atkreipė dėmesį į tai, kad kiekvienai pabūklų porai reikia turėti po taikymo prietaisų kompleksą (predikatorių), o kiekvienam pabūklui – po tolimatį⁶⁸.

⁶⁶ 1938 m. lapkričio 14 d. PAR technikos skyriaus pranešimas ginklavimo viršininkui, Nr. 165, *ten pat*, b. 55, l. 153.

⁶⁷ 1939 m. liepos 22 d. Telefonograma, Nr. 196, *ten pat*, b. 94, l. 115.

⁶⁸ 1939 m. lapkričio 9 d. PAR technikos skyriaus raštas ginklavimo viršininkui, *ten pat*, b. 105, l. 46.

7.2. Lengvoji priešlėktuvinė ginkluotė

Zenitinė artilerija negalėjo šaudyti į žemai skrendančius lėktuvus, tad organizuojant visapusę gynybą reikėjo automatinių pabūklų ir zenitinių kulkosvaidžių. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė turėjo automatinių pabūklų „Oerlikon“ ir 20 mm „Falk 28“ (dar vadintų LAP), kulkosvaidžių MG 08/15. Lietuvos Respublikos kariuomenės naudoti automatiniai pabūklai buvo universalūs, t. y. skirti įvairioms ugnies užduotims atlikti, pirmiausia – orlaiviams ir šarvuotiems, sunkiųjų kulkosvaidžių lizdams ir gyviesiems taikiniams naikinti. Automatinis pabūklas galėjo greitai keisti šaudymo kryptis vertikaliai 360° kampu, horizontalus vamzdžio pakilimo kampas siekė 15–90⁶⁹. Balistinės šių pabūklų savybės leido šaudyti veiksminga ugnimi iki 2000 m atstumu. Šaudoma buvo nuo važiuoklės ir stovo. Nuo važiuoklės kariai apšaudydavo antžeminius ir, išimtiniais atvejais, oro taikinius. Bet paprastai į oro taikinius buvo šaudoma nuo stovo⁷⁰. Dėl didelės pramušamosios veikmės specialiais sviediniais buvo galima šaudyti į šarvuotus antžeminius taikinius, esančius iki 500 m atstumu. Sviedinėliai galėdavo pramušti 20 mm storio šarvą⁷¹.

Priešlėktuvinės gynybos kariai turėjo veikti labai tiksliai, todėl kiekvienas iš jų privalėjo žinoti savo užduotis ir greitai jas vykdyti. Priešlėktuvinii ugniaviečių tarnybas sudarė ugniaviečių viršininkai – būrininkai, kiekvieno automatinio pabūklo ir sunkiojo kulkosvaidžio – viršininkas, taikytojas, jo padėjėjas ir prie telefono aparato budintis karys⁷².

1935–1939 m. rinktinės kariai naudojo šveicarų firmos „Oerlikon“ automatinius pabūklus (22 vnt.). „Oerlikon“ – maža ilgavamzdė patrankėlė, kuri buvo naudojama lėktuvams ir lengvai šarvuotiems taikiniams naikinti ir gadinti. Per minutę ji galėdavo iššauti iki 150 šovinių. Naudoti šių rūšių automatinių pabūklų sviedinėliai: „S“ – sprogstamieji (1939 m. sausio 1 d. PAR jų turėjo 6700 vnt.), „M“ – mokomieji (52 vnt.), „PS“ – pėdsakiniai (taip tuo metu vadinti trasuojamieji šaudmenys) sprogstamieji (2000 vnt.), „PM“ – pėdsakiniai mokomieji (8 vnt.). „Oerlikon“ buvo gana taiklus ir greitas, bet atvirai jį naudoti buvo sunku, nes svėrė apie 300 kg, todėl geriausiai tiko organizuotoje gynyboje. 1938 m. lapkričio 18 d. rinktinės turimų „Oerlikon“ pabūklų 37 padalų taikikliai buvo labai masyvūs, dėl to greitai sudildavo ir

⁶⁹ Balčiūnas A., Dėl automatinių pabūklų *Oerlikon* šaudymo, *Karys*, 1937, Nr. 12, p. 335.

⁷⁰ Ponelis J., 20 mm LAP, *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 2, p. 270.

⁷¹ KAM, Štabų žinynas, p. 20.

⁷² 1937 2-ojo pėstininkų Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko priešlėktuvinei saugai organizuoti planas, *ten pat*, b. 77, l. 97.

buvo sumažinti iki 23 padalų⁷³. „Oerlikon“ pabūklų lietuviai užsakė dar Vyriausiojo štabo viršininku esant gen. ltn. Petruui Kubiliūnui. Iš pradžių atrodė, kad „Oerlikon“ dėl kainos ir kokybės Lietuvos kariuomenei tinkamas ginklas. Bet vėliau, automatinius pabūklus naudojant praktiškai, pastebėta trūkumų. Dažnuose žygiuose nelygiais Lietuvos keliais šių automatinių pabūklų gana sudėtingos konstrukcijos dalys išsijudindavo, todėl šaudymas tapdavo jau nebe toks taiklus⁷⁴. Be to, lygiuose laukuose „Oerlikon“ pabūklai, turintys gana didelius ratus, buvo priešui gana gerai matomi taikiniai. Be visų šių trūkumų, rūpesčių kėlė sudėtinga „Oerlikon“ mechaninė konstrukcija, dėl ko buvo sunku karius išmokyti juos naudoti ir prižiūrėti. Vis dėlto šie pabūklai užpildė vieną didelę Lietuvos Respublikos kariuomenės ginkluotės spragą.

Priešlėktuvinė apsaugos rinktinė 1937 m. Gaižiūnų poligone išbandė naują vokišką automatinį pabūklą „Flak 28 BSW“ su „Zeisso“ taikymo prietaisu „Ned-4“. 20 mm „Flak 28 BSW“ (LAP) buvo patobulinta „Oerlikon“ pabūklo versija, todėl esminių skirtumų tarp šių ginklų nebuvo. LAP turėjo patogesnę taikymo įtaisą, buvo sunkesnis už šveicarišką, nes svėrė apie 450 kg, jo greitašauda siekė iki 120 šūvių/min. Be to, veiksmingas šaudymo nuotolis (2200 m) buvo šiek tiek didesnis už „Oerlikon“ pabūklą. Kaip ir „Oerlikon“, vokiškas pabūklas buvo užtaisomas apkabomis po 20 šovinių. Iš „Flak 28 BSW“ šaudyta kelių rūšių šoviniais (beje, buvo galima naudoti ir „Oerlikon“ sviedinėlius), bet visi jie buvo šveičiamieji, todėl šaudant sėkmingai taisytos paklaidos⁷⁵. LAP pabūklo tarnybą sudarė viršininkas ir kariai: 1 nr. – taikytojas, 2 nr. – taikymo prietaiso nustatytojas, 3 nr. – II taikymo prietaiso nustatytojas, 4 nr. – užtaisytojas, 5 nr. – tolimatininkas, vairuotojas (kartu ir šovinių tiekėjas), 3–4 šovinių tiekėjai, tarp jų 1 ar 2 sekėjai, ir ryšininkai⁷⁶. Lietuvos kariuomenės specialistai, atsižvelgdami į šio ginklo naudojimo Ispanijos kare patirtį, padarė išvadą, kad jis neabejotinai pranašesnis už to paties kalibro „Oerlikon“ pabūklą. Todėl 1939 m. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė pradėjo naudoti 28 vokiškus pabūklus. 20 mm „Oerlikon“ pabūklus ji turėjo perduoti Kauno komendantūrai (10 vnt.), visus kitus – Ginklų sandėliui⁷⁷. Norint išvengti nesusipratimų dėl priešlėktuvinių ir prieššarvinių pabūklų sutrumpintų pavadinimų ir jų nesuderinimo su Štabų žinynu, 1940 m. balandžio 6 d. kariuomenės

⁷³ 1938 m. lapkričio 16 d. Ginklavimo valdybos raštas Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vadui, Nr. 71506, *ten pat*, b. 76, l. 96.

⁷⁴ Raštikis S., *Lietuvos likimo kelias*, IV t., p. 266.

⁷⁵ Poneis J., 20 mm LAP, *Mūsų žinynas*, 1940, Nr. 2, p. 269.

⁷⁶ Poneis J., 20 mm LAP, *ten pat*, p. 271.

⁷⁷ 1939 m. birželio 22 d. Ginklavimo valdybos raštas PAR technikos skyriaus viršininkui, Nr. 4927, *ten pat*, b. 88, l. 37.

vadas nurodė juos sutrumpintai vadinti 20 mm LAP (lėktuvinis automatinis pabūklas) ir 20 mm ŠAP (šarvinis automatinis pabūklas).

Svarbų vaidmenį priešlėktuvinėje gynyboje turėjo suvaidinti ir zenitiniai kulkosvaidžiai. Rinktinės kariai naudojo vokiškus MG 08/15. Tai buvo lengvesnis kulkosvaidžio MG 08 variantas. 7,92 mm kalibro MG 08/15 masė – 17,9 kg, šovinių juostos talpa – 250 šovinių. Praktinė kulkosvaidžio greitašauda – 100–150 šūvių/min, veiksmingas šūvio nuotolis – iki 1000 m. Kulkosvaidžiai turėjo būti naudojami ginant nedidelius, bet svarbius įrenginius ir objektus, taip pat kariuomenės dalis ir zenitinės artilerijos pozicijas. Ugnies taiklumas 600–800 m nuotoliu siekė apie 2 %. Taiklumui turėjo reikšmės taikikliai ir specialūs stovai. 1939 m. PAR technikos skyrius prašė pagaminti 60 stovų (kokie buvo gaminami karo aviacijai) priešlėktuviniams kulkosvaidžiams 08/15, nes 24 visai jų neturėjo, kiti – turėjo stovus, pritaikytus ginklams statyti ant medinių „baslių“⁷⁸. Vis dėlto svarbiausia kulkosvaidžių ypatybė buvo galimybė šaudyti 90° kampu. Dėl savo svorio ir matmenų sunkusis kulkosvaidis nebuvo parankus ginklas šaudyti į žemai (15–300 m) skrendančius lėktuvus. Šiam tikslui teko naudoti lengvuosius kulkosvaidžius ir šautuvus. Siekiant tikslingai naudoti zenitinius kulkosvaidžius, buvo rekomenduota nešaudyti į lėktuvus iš atskirų kulkosvaidžių, nes rezultatai būtų buvę menki. Šaudyti į lėktuvus skirtą ugnies vieneta turėjo sudaryti ne mažiau kaip 4 kulkosvaidžių būrys (tokio dydžio padalinius formuoti buvo leidžiama tik išimtiniais atvejais). Naktį į lėktuvą leisdavo šaudyti tik tada, kai jį apšviestas prožektoriais. O ugnies vienetas turėjo būti dvigubai didesnis – 8 kulkosvaidžiai. Jie buvo statomi į pozicijas apie 200 m nuotoliu nuo saugomų kariuomenės dalių ar objekto kas 50 m, kad vienas kitam netrukdytų. Kulkosvaidininkams drausta šaudyti, kai jų ginklų pakilimo kampas buvo mažesnis kaip 8 laipsniai, nes tada buvo galima pataikyti į savo karius. Kulkosvaidžio vamzdžiui pakilus į viršų daugiau kaip 30 laipsnių kampu, jo veiksmai, šaudant visomis kryptimis, nesuvaržomi⁷⁹. Žemai skrendantys lėktuvai dažniausiai buvo šarvuoti, todėl kovojant su jais reikėjo „Ša“ tipo šovinių, kurie buvo gerokai brangesni už kitus šaudmenis. „Ša“ šovinius siūlyta naudoti tik šarvuotiems oro ir antžeminiams taikiniams naikinti. Lietuvos kariuomenės instrukcijoje nurodoma, kad „visi lengvųjų kulkosvaidžių taikytojai ir jų padėjėjai privalo turėti po vieną apkabą, užtaisytą „Ša“ ir „Ss“ (sunkieji smailiagalviai) šoviniais santykiu 1:3. Šios apkabos turėjo būti pažymėtos raudonu užrašu „Ša“⁸⁰.

Lietuvos kariuomenėje, taip pat ir Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje, naudotų šovinių pavadinimai buvo trumpinami. 3-ioje lentelėje pateikiami

⁷⁸ 1939 m. rugpjūčio 31 d. PAR raštas ginklavimo viršininkui, Nr. 239, *ten pat*, b. 99, l. 72.

⁷⁹ B. D., Saugokimės prieš lėktuvą, *Karys*, 1933, Nr. 21, p. 421.

⁸⁰ 1939 m. spalio 16 d. Instrukcija kariuomenės daliniams, Nr. 844, *ten pat*, b. 88, l. 124.

vartoti seni ir 1939 m. įvesti nauji šovinių pavadinimų sutrumpinimai.

3 lentelė. Lietuvos kariuomenės naudoti šoviniai⁸¹

Šovinių pavadinimai	Seni sutrumpinimai	Nauji sutrumpinimai
Šautuvų ir kulkosvaidžių šoviniai		
1. Paprasti šoviniai (smailiagaliai)	S	S
2. Sunk. kulkosv. spec. šoviniai (sunkieji smailiagaliai)	sS	Ss
3. Šarviniai šoviniai	Smk	Ša
4. Pėdsakiniai šoviniai	-	P
5. Pėdsakiniai šarviniai šoviniai	Smkl-spur	Pša
6. Padegamieji šoviniai	-	Pd
7. Įsišaudymo šoviniai	-	I
8. Mokomieji šoviniai	-	Mk
9. Manevriniai šoviniai	-	Mn
20 mm šarv. aut. pabūkl. (20 mm ŠAP) šoviniai „Oerlikon“		
1. Mokomieji šoviniai	UG	M
2. Pėdsakiniai mokomieji šoviniai	UL	Pm
3. Sprogtamieji šoviniai	SG	S
4. Pėdsakiniai sprogtamieji šov.	SL	Ps
5. Lėktuviniai šoviniai	HD	L
6. Pėdasakiniai lėktuviniai šov.	HZ	Pl
7. Šarviniai šoviniai	PZ	Ša
8. Pėdsakiniai šarviniai šoviniai	PL	Pša
9. Mokomieji šarviniai	-	M
10. Manevriniai šoviniai	-	Mn
20 mm šarv. aut. pabūkl. (20 mm LAP) šoviniai „Oerlikon“		
1. Mokomieji šoviniai	Anna Maria	M
2. Pėdsakiniai mokomieji šoviniai	Anna Liesel	Pm
3. Pėdsakiniai šarviniai šoviniai	Paulina Massiv	Pša
4. Pėdsakiniai sprogtamieji šov.	Liesel	Ps
5. Pėdsakiniai šarviniai sprogtamieji šoviniai	Paulina	Pšas
6. Mokomieji šoviniai	-	Mk
7. Manevriniai šoviniai	-	Mn

⁸¹ 1939 m. lapkričio 27 d. Pėstininkų inspekcijos nurodymas, Nr. 901, *ten pat*, b. 102, l. 93.

Pėstininkų inspektoriaus, gavęs kariuomenės vado patvirtinimą, nurodė pagal šiuos sutrumpinimus ištaisyti, kur reikia, visus anksčiau išleistus šaudymo ir technikos statusus. Senujų vokiškų sutrumpinimų ateityje buvo siekiama nebevertoti.

7.3. Pagalbiniai priešlėktuvinės apsaugos prietaisai

Tik naudojama kartu su pagalbinėmis priemonėmis – prožektoriais, gar-sagaudžiais („klausytuvais“), predikatoriais ir aukščiaamais (tolimačiais) – zenitinė artilerija ir automatiniai pabūklai galėjo būti veiksmingi.

Prožektoriais buvo apšviečiami oro taikiniai (orlaiviai) ir taip padedama zenitinei artilerijai ir kulkosvaidžiams geriau nusitaikyti. Kovos sąlygomis visos pagalbinės priemonės buvo naudojamos kartu. Naktį aptikus orlaivio buvimo vietą, prožektoriumi buvo perduodami atitinkami signalai. Pirmajame gynybos etape prožektorius nebuvo jungiamas – kad neišduotų savo pozicijos, nes paprastai netoli jo būdavo pastatomas galingas žiūronas, pro kurį žiūrint viskas atrodydavo daug šviesiau. Įjungus prožektorių, jo 30–50 arkljo galių (AG) variklis sukurdavo šviesos spindulį, kurį pusantro metro skersmens veidrodis sutelkdavo į siaurą prožektoriuje esančią plokštelę.

Prožektoriaus lempa buvo pritaikyta 12 000 W įtampai⁸². Spauldoje taip buvo apibūdinama prožektoriaus galia: „Pažiūrėti į prožektoriaus spindulį iš 1 km atstumo buvo tas pats, kaip pažiūrėti į tūkstančio žvakių lempą iš vieno metro atstumo. O pažiūrėjus į prožektoriaus spindulį iš keliasdešimt metrų – galima buvo apakti.“⁸³ Ryškiu spinduliu apšviestas lėktuvas tapdavo gerai matomu taikiniu. 12 sunkių prožektoriumi, kurių veidrodžių skersmuo siekė 150 cm, turėjo ir Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. 4 prožektoriai sudarė vieną prožektoriumi būrį. Zenitinės artilerijos naktiniai veiksmai priklausė nuo prožektoriumi, kurie padėdavo greičiau erdvėje aptikti orlaivį panaudodami savo priemones: stiprią šviesą, tolimą spindulį, automatinį valdymą, elektrinį duomenų perdavimą, vietinę elektros stotelę (centrinę). Ratinėse priekabose sumontuoti prožektoriai buvo lengvai transportuojami. Kariai išdėstydamo prožektoriumi nuo saugomų objektų 2–5 km atstumu, kad jų nedemaskuotų. Lėktuvą aptikti ir jį apšviesti galėjo ir vienas prožektoriumi skyrius, tačiau tai nebuvo lengva. Prožektoriumi buvo galima valdyti valdymo aparatu esant net apie 50 m nuo jo. Sukantis valdymo aparato viršutinei daliai lygiai tokiu pat greičiu sukosi ir prožektoriumi (jo šviesos spindulys). Prožektoriaus

⁸² **Gabriūnas K.**, Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *Mūsų žinynas*, 1936, Nr. 134, p. 442.

⁸³ **K. G.**, Kaip priešlėktuvinė artilerija kovoja su priešo lėktuvais, *Karys*, 1937, Nr. 36, p. 994.

viršininkas, „nepaleisdamas“ lėktuvo, galėjo visaip vartyti valdymo aparato žiūroną ir prožektoriaus šviesos spindulį. Kad apie 3,5 t sveriantis prožektorius gerai veikėtų, reikėjo 200 A srovės ir 83 V įtampos šaltinio.

Energiją priešlėktuviniams prietaisams tiekė elektros generatorius, tuo metu dar vadintas „energijos centrine“. Tai buvo paprasta 24 kWh galios elektros stotelė, turinti variklį ir dinamą. Ant aliuminio variklio veleno užmautą dinamos inkarą suko vidaus degimo 6 cilindrų, 50 AG variklis. Variklis buvo vėsinamas naudojant vandens ir oro siurblius⁸⁴.

Rinktinė ryšiui tarp stebėjimo postų, ugniaviečių ir atskirų padalinių palaikyti naudojo ryšių priemones, tarp kurių svarbiausią vaidmenį vaidino induktoriai-komutatoriai (ranka sukami kintamosios srovės generatoriai, naudoti kaip vietiniai telefono aparatų ir komutatorių jungimo įtampos šaltiniai). Tai prietaisai, kuriuos naudojant buvo galima kalbėtis telefonu. Svarbiausias PAR dalyje buvo 30 linijų, 55 kg svorio induktorius-komutatorius „Tartu“. Ryšiui palaikyti naudoti ir apie 8 kg sveriantys lauko telefonai LK 30⁸⁵.

Kitas svarbus Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės naudotas pagalbinis prietaisas buvo garsagaudis („klausytuvas“). Garsagaudžio ir prožektoriaus veiksmai buvo derinami. Jo paskirtis buvo nustatyti skrendančio lėktuvo padėtį pagal skleidžiamą garsą. Palankiomis oro sąlygomis garsagaudžiai galėdavo „išgirsti“ 12–15 km atstumu skrendantį lėktuvą. 600 m ar mažesniame aukštyje skrendančių orlaivių variklių skleidžiamų garsų garsagaudžiai nepagaudavo, todėl negalėjo užtikrinti visaverčio oro erdvės stebėjimo. Lėktuvų skleidžiami garsai šio prietaiso sistemas pasiekdavo gerokai pavėlavę, bet specialus garsagaudžio prietaisas koreguoklis apskaičiuodavo garso vėlavimo paklaidą ir tiksliai nustatydavo, kur tuo metu yra lėktuvas. Gauti duomenys (azimutas ir pakilimo rodikliai) ryšio kabeliais buvo siunčiami į prožektorių valdančią stotį⁸⁶.

Sudėtingiausias priešlėktuvinės apsaugos pagalbinis prietaisas predikatorius – skaičiavimo ir duomenų taikymo mašina – nuolat siųsdavo į pabūklus pagal lėktuvo skrydžio duomenis atliktus būsimos padėties sprendimus⁸⁷ (amerikiečiai šį prietaisą vadino „director“, anglai – „predicator“, prancūzai – „correcteur“, vokiečiai – „kommandogerät“)⁸⁸. Šie rinktinės turėti taikymo prietaisai (3 vnt.) svėrė apie 300 kg, juos pastatyti į poziciją trukdavo apie

⁸⁴ Rimkūnas I., Šviesogaudžiai (prožektoriai), *Karys*, 1938, Nr. 47, p. 1367.

⁸⁵ KAM, Štabų žinynas, p. 85.

⁸⁶ Gabriūnas K., Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *Mūsų žinynas*, 1936, Nr. 134, p. 443.

⁸⁷ Gabriūnas K., Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *ten pat*, p. 430.

⁸⁸ Gabriūnas K., Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *ten pat*, p. 425.

20–30 min.⁸⁹ Pabūklai su tolimačiu ir predikatoriumi buvo sujungti elektros kabeliais. Kai su tolimačiu dirbantys žmonės nustatydavo atstumą, taikymo prietaisų įrenginys automatiškai padarydavo pataisas ir kabeliu duomenis perduodavo pabūklams. Pabūklų vamzdžiai pradėdavo krypti orlaivio link, nes būsimos lėktuvo padėties ir pabūklo sviedinio eigos duomenys buvo apskaičiuojami automatiškai. Jei tolimatininkams greitai pasisėkdavo aptikti lėktuvą ir nustatyti atstumą iki jo, po 10–15 sekundžių baterija galėdavo pradėti šaudyti⁹⁰. Aptikto lėktuvo tolimatininkai nepaleisdavo iš savo sekimo lauko ir visą laiką, kol baterija šaudydavo, tikslindavo atstumą. Jei prireikdavo pakoreguoti šaudymo duomenis, predikatorius apskaičiuodavo reikalingus pakeitimus (pataisas). Jis nustatydavo, koku greičiu skrenda aptiktas lėktuvas, kiek laiko praeis, kol sviedinys jį pasieks, turėdamas šiuos duomenis, apskaičiuodavo ir pataisą – „užuobėgą“ – kiek toli prieš lėktuvą reikės taikytis pabūklams, kad šūvis būtų sėkmingas, taip pat taikiklio padėties ir paties užtaiso sprogimo eigos pataisas. Jeigu pūsdavo stiprus vėjas, predikatorius pateikdavo pabūklams sviedinio lėkimo krypties pataisą dėl jo įtakos. Taip pat buvo apskaičiuojamos poslinkio (paralakso), temperatūros, oro slėgio pataisos⁹¹.

Būtinasis oro erdvės stebėjimo prietaisas – tolimatis (aukščiamatis, altime-tras). Lietuvos kariuomenėje buvo naudojami stereoskopiniai ir vadinamieji bistatiniai (jais galima buvo sekti taikinių žiūrint iš vieno ir kito prietaiso galo) tolimačiai (pastarieji – paprastesni ir pigesni)⁹². Tolimatį reikėjo laikyti lygiagrečiai su matuojamo lėktuvo liemeniu arba sparnais, taip pat žinoti, kad nustatyti aukštį galima tik tada, kai lėktuvas skrenda tiesiai virš sekėjo arba netoli jo. Šio prietaiso dalyje, pro kurią žiūrėdavo tolimatininkas, buvo matyti zigzago pavidalo žymeklių linija. Stebėjimo metu reikėjo rasti, kuris iš tolimačio žymeklių sutampa su taikiniu ir atrodo esąs nutolęs tuo pačiu atstumu kaip ir taikyns. Taigi žymeklis kartu rodė ir atstumą⁹³.

Visos aptartos pagalbinės priemonės, naudotos Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje, papildė oro erdvės gynybos sistemą.

⁸⁹ **Gabriūnas K.**, Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *ten pat*, p. 431.

⁹⁰ **Mažrimas M.**, Lėktuvo saugojimasis nuo priešo priešlėktuvinės apsaugos priemonių, *Karys*, 1936, Nr. 29, p. 706.

⁹¹ **Gabriūnas K.**, Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *Mūsų žinynas*, 1936, Nr. 134, p. 433.

⁹² **Gabriūnas K.**, Dėl zenitinės artilerijos šaudymo, *ten pat*, p. 435.

⁹³ **Ponelis J.**, 20 mm LAP, *ten pat*, 1940, Nr. 2, p. 269.

8. PAR TRANSPORTO PRIEMONĖS

1935 m. įkurtai Priešlėktuvinės apsaugos rinktinei iš pradžių labai trūko sunkvežimių, kurie ekstremaliomis sąlygomis galėtų gabenti automatinius „Oerlikon“ ir zenitinius pabūklus ir jų tarnybas į ugniavietes. Kadangi pozicijų užėmimo ir pasirengimo gintis sėkmė priklausė nuo to, kaip greitai Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės pabūklai bus nugabenti į pozicijas, iki to laiko, kol rinktinė įsigis pakankamai transporto, kariuomenės vadas nurodė karo technikos viršininkui laikyti 11 parengtų sunkvežimių tokiu atstumu, kad, gavę įsakymą, vairuotojai per 5 val. galėtų atvykti į Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės rajoną ir iš ten išvežioti pabūklus ir jų tarnybas į atitinkamas vietas. 1935 m. lapkričio 25 d. karo technikos viršininkas pranešė, kad Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės reikalams skirti 11 krovininių (3 t) automobilių yra laikomi Autorinktinės garaže. Trūkstant vairuotojų, buvo numatyta panaudoti rinktinės mokomosios kuopos etatinius instruktorius⁹⁴.

Rinktinės aprūpinimą lėmė riboti finansiniai ištekliai, todėl į naujų sunkvežimių pirkimą žiūrėta atsakingai. Kariuomenės vadovybė turėjo keletą pasirinkimo variantų, todėl surengė trijų varomųjų ašių (vokiečių „Mercedes-Benz“ ir „Man“ firmų) ir trijų ašių, bet tik dviejų iš jų varomųjų (sovietų ZIS firmos), sunkvežimių ir vikšrinių traktorių (amerikiečių „Cletrac“ ir „Caterpillar“ firmų) tinkamumo priešlėktuviniams pabūklams vežti bandymus. Jie buvo atlikti 1937 m. pabaigoje ir 1938 m. balandžio 12–14 d. Po bandymų buvo prieita prie išvados, kad trijų varomųjų ašių sunkiosios transporto priemonės nėra patikimos traukiant priešlėktuvinės apsaugos pabūklus, kadangi šlapiame ir minkštame dirvožemyje sunkios mašinos giliai klimpo, sunkvežimiams reikėjo daug varomosios galios, dėl to labai sumažėdavo jų traukiamoji galia. Tačiau sukabinti 2 sunkvežimiai ZIS-6 su vikšrais ir ritėmis ant ratų ne blogiau už „Mercedes-Benz“ tipo LG 4000 sunkvežimius traukė 4,5 t pabūklą⁹⁵. Be to, du ZIS-6 sunkvežimiai kainavo dvigubai pigiau, negu vienas „Mercedes-Benz“ LG 4000 arba panašaus tipo bet kurios kitos firmos sunkvežimis. Bet vien tik sunkvežimių nepakako pabūklams transportuoti, todėl ypač sunkiai išvažiuojamose vietovėse pabūklams traukti turėjo būti naudojami paprasti vikšriniai traktoriai („Cletrac B.G.“), kurių kiekvienoje baterijoje turėjo būti po vieną. Šie traktoriai dėl nedidelio greičio į naudojimo vietas turėjo būti vežami tais pačiais sunkvežimiais ZIS-6. 1939 m. buvo

⁹⁴ 1935 m. lapkričio 5 d. kariuomenės vado nurodymas karo technikos viršininkui, *ten pat*, b. 7, l. 78.

⁹⁵ 1938 m. balandžio 22 d. Karo technikos tiekimo skyriaus viršininko pranešimas PAR viršininkui, Nr. 10506, *ten pat*, b. 55, l. 83.

suprojektuoti tiltai, kuriais traktoriai turėjo būti gabunami į sunkvežimius⁹⁶. Žinoma, tinkamiausi pabūklams vežti buvo specialūs vikšriniai traktoriai, tačiau tuo metu dėl lėšų stokos negalėta jų įsigyti.

1938 m. rinktinėje dar buvo juntamas transporto priemonių stygius, tačiau jai reikėjo dalyvauti manevruose, todėl buvo išsiųstas prašymas skirti reikiamų transporto priemonių. Manevrų laikotarpiu rinktinėi reikėjo 19 sunkvežimių, 2 lengvųjų automobilių ir 2 motociklų su priekabomis. Tuo metu Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė turėjo 15 sunkvežimių ir 2 motociklus su priekabomis „Triumpf“, kurie buvo seni ir netinkami naudoti. Pagaliau 1939 m. kovo 22 d. jai iš centrinėjų inžinerijos sandėlių buvo skirta 15 visiškai naujų sunkvežimių ZIS-6. Tais pačiais metais gruodžio 9 d. buvo gauti dar 2 visai nauji firmos „Harley Davidson“ motociklai su priekabomis. Šiomis technikos priemonėmis papildyta rinktinė pasidarė nepriklausoma nuo kitų dalinių transporto.

1939 m. spalio 4 d. kariuomenės vado nurodymu Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi buvo perduotos internuotų lenkų dalinių transporto priemonės, dauguma kurių buvo „Polski Fiat“ sunkvežimiai ir lengvieji automobiliai⁹⁷. Iš viso PAR teko: 8 lengvieji automobiliai, 5 motociklai, 6 sunkvežimiai 40 mm pabūklams, 3 sunkvežimiai pabūklų amunicijai, 3 specialieji automobiliai ir 2 sunkvežimiai internuotiems zenitiniams kulkosvaidžiams vežti.

1940 m. liepos 1 d. Priešlėktuvinė apsaugos rinktinė iš viso turėjo:

58 sunkvežimius (ZIS-6 – 36, FORD – 12, „Polski Fiat 621 L“ – 10);

6 vadovybės automobilius („Polski Fiat 508“);

4 lengvuosius automobilius („Chevrolet“, „Renault“, „Vauxhall“, „Opel Kadett“);

2 automobilines radijo stotis („Polski Fiat“);

3 lengvuosius automobilius specialiai zenitiniams kulkosvaidžiams vežti („Polski Fiat“);

8 motociklus („Harley Davidson“ – 2, „Indian“ – 2, „Sokol“ – 2, „Saroles“ – 1, D.K.V. – 1),

3 traktorius („Cletrac B.G.“)⁹⁸.

Turint omenyje, kad PAR buvo nedidelis dalinys, 1940 m. turėtų transporto priemonių skaičius gana didelis, todėl šią rinktinę buvo galima vadinti visiškai motorizuota Lietuvos kariuomenės dalimi. Tačiau šis sąrašas sudarytas liepos mėn., kai Lietuvoje šeiminkavo okupantai.

⁹⁶ 1939 m. balandžio 13 d. įsakymas Priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi, Nr. 106, *ten pat*, b. 99, l. 12.

⁹⁷ 1939 m. spalio 4 d. brg. gen. V. Giedrio nurodymas, *ten pat*, b. 102, l. 55.

⁹⁸ 1940 m. liepos 1 d. PAR turimų autovežimių ir vidaus degimo variklių sąrašas, *ten pat*, b. 117, l. 138.

9. RINKTINĖ MOBILIZACIJOS METU 1939 M. RUGSĖJO MĖN.

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, Lietuvos valdžios viršūnėse svarstyta, ar vokiečiai ir lenkai nepažeis Lietuvos valstybės sienų. Todėl reikėjo turėti kariuomenę, kuri užtikrintų jų apsaugą ir padėtų išsaugoti neutralumą. Bet taikos sąlygomis Lietuvos kariuomenė buvo per silpna šioms užduotims atlikti. Vadinas, ji turėjo būti sustiprinta atsargos karininkais ir pašauktais į tikrąją karo tarnybą kareiviais. Tai galima buvo atlikti dviem būdais: pašaukti atsargos karius iš anksto nustatytam laikui, kaip taikos metu buvo šaukiami atsarginiai į poligoną arba kariuomenės manevrus, arba mobilizuoti juos nenustatytam laikui⁹⁹. Pirmiausia kariuomenės vadas gen. št. plk. lt. S. Raštikis siūlė paskelbti visuotinę mobilizaciją, bet per Gynybos tarybos pasitarimus įsitikinta sunkia Lietuvos valstybės išdo būkle, todėl buvo nutarta vykdyti dalinę pajėgų mobilizaciją.

Valstybės gynimo tarybai aptarus tolesnių veiksmų planą, 1939 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas paskelbė dalinę ginkluotųjų pajėgų mobilizaciją. Mobilizacija pagal tvarkaraštį Nr. 12 buvo vykdoma I ir II PD (pėstininkų divizijų) rajonuose, išskyrus Raseinių ir Kėdainių apskritis, o pagal mobilizacijos tvarkaraštį Nr. 11 – III PD priklausančiame rajone ir Raseinių bei Kėdainių apskrityse. „Pagal 11-ąją tvarkaraštį mobilizacija buvo parengta vykdyti visame valstybės plote vienu metu, kariuomenės dalis ir įstaigas performavus pagal karo meto etatus. 12-asis tvarkaraštis apibrėžė papildomų kariuomenės dalių, tarnybų ir įstaigų kūrimo grafikus taip pat visoje valstybės teritorijoje.“¹⁰⁰ Atsargos kariais turėjo būti papildyta karo aviacija, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė ir priedangos pulkai. Kariuomenės štabo III skyriaus viršininkas telefonu 1939 m. rugsėjo 17 d. 13.25–15.15 val. I, II, III PD vadams ir visiems komendantams perdavė mobilizacijos įsakymą. Netrukus šis įsakymas telefonograma ir raštu buvo perduotas Mobilizacijos direktyvoje numatytiems vadams ir viršininkams, visiems ministrams ir valstybės kontrolieriui.

1938 m. spalio 20 d. paskelbtame II PD štabo slapto rašto priede¹⁰¹ buvo nurodytas būsimas Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės mobilizacijos rajonas, kurį sudarė: rinktinės štabas ir Kaune kuriami dariniai (mobilizacijos rajone), KAM priklausantys pastatai, Prenzialiavos km., Rokelių šiaurinė dalis, N. Fredos dv., Kėdainių g-vė, VII fortas, Tvirtovės al., VI fortas, Noreikiš-

⁹⁹ Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos*, I dalis, p. 597.

¹⁰⁰ Vaičėnionis J., Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939), *Darbai ir dienos*, 21 t., p. 161.

¹⁰¹ 1938 m. spalio 20 d. II PD štabo slapto rašto priedas, Nr. 6420, *LCVA*, f. 1324, ap. 1, b. 100, l. 172.

kės prie I forto, Tirkiliškių km., I Eiguliai, Kalnica, Meno mokykla, Dariaus ir Girėno g-vė, Aušros g-ė, Pažangos rūmai, Napoleono g-vė, Kaišiadorių, Vaižganto ir Servitutų g-vės¹⁰². Mobilizacijos paskyrimų ir paraginimo lapeliuose buvo nurodyti rinkimosi punktai – Aukštoji Panemunė, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. Beje, buvo žinoma, kad mobilizacijos atveju Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės štabas liks A. Panemunėje, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės rajone.

Paskelbus mobilizaciją, PAR karių skaičius išaugo keletą kartų. Kaip matyti toliau pateikiamoje lentelėje, ji turėjo vykti 2 dienas.

4 lentelė. Atvykusių karių skaičius mobilizacijos metu¹⁰³

Data	Kari- ninkai	Ka- riai	Ark- liai	Veži- mai	Lengv. aut.	Sanitar. aut.	Motoc. be priekab.	Motoc. su priekab.
Nuo mob. paskelbimo iki 09-17 24.00 val.	10	267	-	-	6	-	2	2
Nuo 09-17 24.00 val. iki 09-18 14.00 val.	3	356	28	16	2	1	1	-
Nuo 09-18 14.00 val. iki 09-18 20.00 val.	1	223	-	-	-	-	-	-
Vėliau atvykę	-	45	-	-	-	-	-	-
Iš viso	14	891	28	16	8	1	3	2

Mobilizuojami buvo ne tik kariai, bet ir technikos bei kitos priemonės. Dėl netinkamos būklės iš numatytų 57 arklių iš gyventojų pavyko paimti tik 28, iš numatytų 22 vežimų – 16, iš 10 lengvųjų automobilių – 8. Apžvelgus lentelės duomenis aiškėja, kad svarbiausią rinktinės pastiprinimą sudarė pašaukti kariai. Tačiau dar prieš mobilizacijos pradžią, rugpjūčio 25 d., dalyvauti specialiose karinėse pratybose į rinktinę atvyko 174 atsarginiai, o vykdant mobilizaciją – 891. Iš viso PAR žinioje buvo 1056 atsarginiai, tačiau planuota, kad atvyks 1251. Atvykusieji Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės štabe buvo išskirstomi į padalinius, kurie buvo nurodyti šifruotuose šaukimo lapeliuose. Skirstymas vyko visą laiką, kol jie rinkosi. Kariai rinktinės padaliniuose buvo

¹⁰² *Ten pat.*

¹⁰³ 1939 m. gruodžio 12 d. raštas kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui, Nr. 3442, priedas Nr. 1, *ten pat.*, b. 110, l. 31.

apvelkami uniformomis ir iškart siunčiami į ugniavietes¹⁰⁴. Atsarginiams ginklai padalinuose buvo išduodami nuolatos, dėl to nekildavo jokių didesnių nesklandumų. Padaliniai ginklus gaudavo iš rinktinės sandėlio. Transporto priemonės buvo paskirstytos iš anksto. Mobilizacijos metu PAR ir jos štabas liko savo rajone, A. Panemunėje, dalis žmonių buvo palikti kareivinėse eiti sargybos ir kitiems darbams dirbti, todėl ir turto neskubėta išgabenti¹⁰⁵. Pašauktieji ir taikos meto dalinio kariai sudarė apie 1500 karių pajėgas. Taip pat buvo mobilizuota ir transporto priemonių. PAR pakankamai turėjo sunkvežimių, todėl mobilizuotos buvo tik lengvosios transporto priemonės. Dar iki atvykstant atsarginiams etatiniai pareigūnai jau buvo ugniavietėse. Aktyvioji priešlėktuvinė apsauga pradėta vykdyti (Kauno miesto gynimo planas) rugsėjo 17 d. 17.00 val. Pasyviosios priešlėktuvinės apsaugos kariams buvo iškasti apkasai, kurie turėjo saugoti nuo bombų skeveldrų, buvo parengta degazuotojų komanda, tačiau trūko medžiagų degazacijai atlikti. Kauno miestui nuo priešo lėktuvų ginti skirtoms pajėgoms buvo nutiestos nuolatinės telefono linijos. Jomis buvo palaikomi ryšiai tarp ugniaviečių ir centrinės sekyclos IV forte. Nepaisant nedidelių nesklandumų, PAR mobilizacija buvo atlikta tinkamai. Norint išsamiau įvertinti rinktinės veiksmus, reikėtų susipažinti su karo veiksmų žurnale pateiktu aprašymu¹⁰⁶:

Rugsėjo 17 d. 13:30 I skyriaus viršininkas telefonu pranešė, kad PAR būtų pasirengusi vykdyti Kauno m. gynimo planą;

15:00 raštiškas įsakymas vykdyti Kauno miesto gynimo planą;

15:10 daliniams išdalyti operatyviniai įsakymai;

15:40 išsiaiškinti op. įsakymo neaiškumai; duoti nurodymai, kada ir į ką šaudyti, Aviacijos ir PAR dalinių bendradarbiavimo nuostatai;

16:00 daliniai išvyko į pozicijas;

17:00 užėmė pozicijas ir pasirengė šaudyti;

17:00 paskelbta mobilizacija ir nuo taikos meto etatų pereita prie karo meto etatų;

23:45 33 sunkvežimiai pasiūsti į 2-ąjį pėstininkų pulką.

Rugsėjo 18 d. 7:00 – grįžo 31 sunkvežimis, 2 sugedo kelyje;

9:00 duotas įsakymas Linkaičiams vykdyti gynimo planą;

10:00 duotas įsakymas Tryškiamis vykdyti gynimo planą;

18:00 kulkosvaidžių būrys išvyko į Jonavą tilto apsaugos organizuoti;

¹⁰⁴ 1939 m. gruodžio 12 d. raštas kariuomenės štabo III skyriaus viršininkui, Nr. 3442, *ten pat*, b 110, l. 28.

¹⁰⁵ *Ten pat*.

¹⁰⁶ 1939 m., PAR karo veiksmų žurnalas, *ten pat*, b. 99, l. 69.

20:00 į Linkaičius pasiūsti 4 LAP pabūklai;

22:00 pasiūsti 28 sunkvežimiai į 2-ąjį pėstininkų pulką;

23:00 PAR baigė savo dalinio mobilizaciją.

Rugsėjo 19 d. 5:00 – Jonavos kulkosvaidžių būrys užėmė pozicijas;

9:00 grįžo sunkvežimiai;

20:00 į Linkaičius išvyko 120 žmonių pastiprinti 3 zen. b., prožektorių ir sunkvežimių padaliniai.

Iš karo veiksmų žurnale užfiksuotų įvykių galime susidaryti nuomonę, kad PAR mobilizacijos metu ne tik spėjo išdėstyti savo ugnies priemones, bet ir transporto priemonėmis parėmė 2-ąjį pėstininkų pulką.

Krašto apsaugos ministras, remdamasis Valstybės gynybos tarybos nutarimu, įsakė nuo 1939 m. rugsėjo 30 d. pradėti visų kariuomenės dalinių demobilizaciją. Kartu įsakyta pereiti prie taikos meto kariuomenės organizacijos. Visi demobilizuojami kariuomenės daliniai nuo rugsėjo 29 d. buvo gražinti į nuolatinės stovyklas ir mobilizacijos vietas¹⁰⁷. Taigi Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė neturėjo galimybės pademonstruoti savo pasirėngimo ir kovos įgūdžių, nes, kaip ir visa Lietuvos kariuomenė, galiausiai 1940 m., okupacijos metu, negalėdama pasipriešinti, buvo išformuota ir sunaikinta.

IŠVADOS

Laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų aviacija visais aspektais tobulėjo: didėjo lėktuvų greitis, keliamoji galia, skrydžių nuotolis. Tokia sparti jos raida skatino ir oro erdvės gynybos priemonių plėtrą. Europos valstybės daug dėmesio skyrė priešlėktuvinei gynybai, nes vyravo nuomonė, kad būsimajame kare aviacija taps bene svarbiausia ir daugiausia lemiančia kariuomenės rūšimi.

Priešlėktuvine apsauga Lietuvoje susidomėta dar XX a. trečiajame dešimtmetyje, tačiau dėl finansinių sunkumų jos organizavimo darbas vyko lėtai ir nesėkmingai. Tik 1935 m. liepos 10 d. oficialiai įkurta Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė. Be aktyviosios oro erdvės virš Lietuvos miestų gynybos, buvo organizuojamas ir gyventojų mokymas tinkamai elgtis oro antpuolio atveju.

Priešlėktuvinė apsauga buvo nauja, mažai pažįstama kariuomenės rūšis ne tik gyventojams, bet ir kariams, todėl PAR kūrimo darbe pasitaikydavo įvairių trūkumų, kildavo nesklaidumų, bet, nepaisant šių problemų, 1940 m. buvo sukurtas nedidelis, gerai apginkluotas ir parengtas dalinys, kuris buvo pasirėngęs ginti Lietuvos oro erdvę.

PAR kūrimo laikotarpiu jau buvo įvertinti motorizuotųjų dalinių prana-

¹⁰⁷ 1939 m. rugsėjo 29 d., KAM štabo nurodymas, Nr. 32840, *ten pat*, b. 101, l. 88.

šumai. Jie galėjo gretai persidislokuoti ir atlikti kovos užduotis, todėl Lietuvos kariuomenės vadovybė aktyviai rėmė ir finansavo PAR. Tačiau priešlėktuviniams ginklams, prietaisams ir transporto priemonėms įsigyti reikėjo didelių finansinių išteklių, todėl, įvertinus šalies galimybes, buvo nutarta kurti nedidelį dalinį, kurį taikos metu turėtų sudaryti apie 500 vyrų ir kuris būtų aprūpintas visomis reikalingomis priemonėmis. Šis sumanymas buvo sėkmingai įgyvendintas. 1939 m. Lietuvai paskelbus dalinę kariuomenės mobilizaciją, vis dėlto PAR karių skaičius išaugo kelis kartus (iki 1500). Tačiau galimybių veikti kovos sąlygomis rinktinė neturėjo. Sovietams okupavus Lietuvą, ji buvo išformuota, o likučiai įtraukti į 29-ąją teritorinį šaulių korpusą. Taip baigėsi trumpa šio dalinio istorija.

Įteikta 2009 m. gegužės 14 d.